

MAAŞ ALAMAYAN OSMANLI JANDARMASINDAN BİR PROTESTO YÖNTEMİ: TERK-İ SİLAH

Burak Altunsoy*

Öz

Osmanlı iç güvenlik teşkilatı içerisinde önemli bir yeri haiz olan jandarma birliklerinin, nizamnâmelerle belirlenen geniş görev ve yetki alanlarına rağmen aldıkları ücret bilhassa 19. yüzyıldan itibaren enflasyonist ekonomi sonucu düşük kalmaya başladı. Mevcut duruma ek olarak jandarma neferlerinin aldıkları maaş ve tahsîatlarda, bu yüzyılın getirdiği ekonomik buhranın bir sonucu olarak aksama ve gecikmeler yaşandı. Bu gecikmeler bazen iki seneyi bulacak kadar uzun sürüyor ve bu durum jandarma neferlerinin tepkisiyle karşılanıyordu. Ortaya konulan tepkiler bazen komutan ve yerel idarecilere konuyla ilgili yazılı şikâyetler şeklinde tezâhür ederken şikâyetlerin çözümsüz kaldığı noktada jandarma işi bir sonraki adıma taşıyarak “terk-i vazife” ve “terk-i silah” gibi uygulamalarda bulunuyor ve maaşlarını alana kadar görevlerini ifâ etmiyorlardı. Bu çalışmada jandarma neferlerinin maaşlarının gecikmesine karşı bir protesto yöntemi olarak geliştirdikleri terk-i silah uygulamalarına yer verilecektir. Ayrıca yaşanan bu sorun karşısında Bâbıâli'nin bakanlıklar ile yerel idareciler nezdinde sorunu çözme çabası arşiv belgeleri üzerinden takip edilecek ve olayların büyümesinin oluşturacağı kargaşa ortamının ve terk-i silah uygulamasının diğer birliklere sirayet etmesi ihtimali sonucu yaşanacak muhtemel tehlikelere karşı devletin refleksif tavrı değerlendirilecektir. Bunun yanında terk-i silah gerçekleştiren neferlere karşı yapılan muamele ve verilen cezalar da bu çalışma içerisinde irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Terk-i silah, Terk-i vazife, Jandarma, Maaş, Güvenlik

* Araştırma Görevlisi, *Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü*, Yalova / Türkiye, burak.altunsoy@yalova.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-4010-9145

Protest Method of Ottoman Gendarmerie Who Couldn't Get Salary: Abandonment of Weapons

Abstract

The wages of the gendarmerie units, which had an important place in the Ottoman security organization, despite the wide range of duties and powers determined by the laws, started to be low due to the inflationary economy, especially since the 19th century. In addition to the current situation, there were disruptions and delays in the salaries and allowance of the gendarmerie soldiers as a result of the economic depression brought by this century. These delays sometimes lasted as long as two years and this situation was met with the reaction of the gendarmes.. While the reactions were sometimes manifested in the form of written complaints to the commanders and local administrators, when the complaints remained unresolved, the gendarmerie took the task to the next step and implemented practices such as "abandonment of duty" and "abandonment of weapons" and did not perform their duties until they received their salaries. In this study, the abandonment of weapons practices developed by the gendarmerie soldiers as a protest method against the delay in their salaries will be included. In addition, in the face of this problem, the efforts of Sublime Porte to solve the problem in the presence of ministries and local administrators will be followed through archival documents and the state's reflexive attitude against possible dangers as a result of the turmoil environment and the abandonment of arms application that will spread to other units will be evaluated. In addition, the treatment and punishments given to the soldiers who carried out abandonment of weapons will also be examined in this study.

Keywords: Abandonment of Weapons, Abandonment of Duty, Gendarme, Wage, Security

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl ile birlikte içine düştüğü mali buhran, yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini iyiden iyiye hissettirmeye başladı. Bu dönemde devletin ekonomik yapıyı onarmak adına giriştiği iç borçlanmaların kifayetsizliği, Kırım Savaşı'nın mali yüküyle birleşince zaruri bir dış borçlanmayı doğurdu. Yaşanan dış borç serüveni, Osmanlı maliyesinin Düvel-i Muazzama tarafından denetimi anlamına gelen Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin kuruluş sürecini başlattığı gibi devlet gelir-gider dengesindeki açığın kapatılmasındaki planları tümünden değiştirdi. Yaşanan bu sürece koşturarak devlet tarafından memurlara ve güvenlik birimlerine verilen ücretler ve tahsisatlarda ciddi miktarda kısıntıya gidildi.

Osmanlı Devleti idari yapısında, yaşanan mali bunalımların devletin otoriter yapısında ne denli zaaflara yol açtığı birkaç yüz yıldır tecrübe edilmiş olsa da gelinen noktada 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık memur maaşlarının ödenemiyor olması ciddi problemler oluşturmaya başladı. Bu problemler ve sonrasında yaşanan gelişmeler devlet bürokrasisini bir hayli meşgul etmiş bilhassa bu konuda en tehlikeli durum güvenlik güçlerinin mevcut duruma karşı bir başkaldırı ihtimali olarak ortaya çıkmıştı. Özellikle eğitim seviyesi görece düşük kişilerden müteşekkil jandarma birlikleri ve neferlerinde¹ maaşların gecikmesi durumu çoğu kez anlayışla karşılanmıyordu. Bu noktada Osmanlı jandarma neferleri bir protesto yöntemi olarak görev yerlerini terk etmiş veya silahlarını bırakarak vazifelerini yapmamışlardır. Arşiv belgelerinde “*terk-i hizmet*”, “*terk-i vazife*” ve “*terk-i silah*” ifadeleriyle geçen bu durum devlet nezdinde dikkatle takip edildi. Jandarmaların görevlerini terk etmeleri ve silah bırakma eylemleri bir protesto yöntemi olarak değerlendirilebileceği gibi devlet nazarında “*terk-i silaha kıyam eylemek*”² tabiriyle bir nevi isyan ve başkaldırı olarak da kabul gördü.

Mevcut sorunun ortaya çıkışı esasında, daha jandarma birliklerinin kuruluş süreci ve sonrasında yaşanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Balkanlar ve Doğu bölgelerinde ortaya çıkan uluslararası denetim ile kendini belli ediyordu. Bu dönemde gerçekleşen mali problemlere ek olarak devletin iç işlerine müdahil olan Avrupalı büyük devletlerinin ülkede oluşturduğu kaotik ortam, yalnızca iç isyanların çıkışına zemin hazırlamıyor ayrıca Tanzimat ile birlikte kurumsallaşma adımları atan devletin tasarladığı iç güvenlik kurumlarının akim kalmasına da yol açıyordu. Yine aynı dönemde savaşların ve iç isyanların sebep olduğu askeri harcamalar, jandarmanın teşekkülü için ihtiyaç duyulan masrafların da karşılanamamasına neden oluyordu. Bu açıdan terk-i silah uygulamalarının arka planında salt maddi saikler değil, uluslararası dengelerin de sebep olduğu daha karmaşık ve girift bir ortamın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1. Osmanlı İç Güvenliğinde Jandarma'ya Genel Bakış

Bir iç güvenlik teşkilatı olarak jandarma birliklerinin temeli Avrupa’da 16. yüzyıla kadar gitmektedir³. Fransa menşeli bir teşkilat olan jandarma birliklerinin gelişimi daha sonra Avrupa’daki diğer ülkelere de örnek oldu ve Avusturya-

¹ 1 Ocak 1925 gibi geç bir tarihte bile okuma-yazması olan jandarma sayısı 1.683 (% 5.45) kişiyken okuma-yazması olmayan jandarma sayısı 29.217 kişiydi (% 94.55). Jandarma Mecmuası, 1 Kânûnusânî 341, s.28.

² BOA. DH. MKT. 2812/67, lef 2.

³ Fransa’da “*maréchaussées*” adlı birliklerin ileride yine Fransa’da kurulacak olan jandarma örgütünün temeli olduğu kabul edildiği takdirde bu tarihlendirme yapılabilir. Clive Emsley, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, Oxford University Press, New York 1999, s.13.

Macaristan, Prusya, Rusya gibi devletler başta olmak üzere jandarma teşkilatı kısa sürede kıta Avrupasının iç güvenliğinde etkili bir güç halini almaya başladı⁴.

Osmanlı Devleti'nde ise 19. yüzyıla gelen siyasi, askeri ve ekonomik sorunların bir sonucu olarak artan iç güvenlik problemi, Avrupa ile kurumsallaşma bağlamında yaşanan dönüşüm süreciyle eklenince Avrupa'dakine benzer bir iç güvenlik mekanizmasının teşkili fikrinin altyapısı oluşmaya başladı. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, yalnızca devlete karşı yeniliklerin önündeki despotik bir askeri güruhün etkisiz hale getirilmesi sonucunu doğurmadı, yanı sıra devlet içerisinde iç güvenlik mekanizmasındaki önemli bir çarkın da kökten imhasını getirdi. Yeniçerilerin öteden beri üstlendikleri iç güvenliğin temini meselesi İstanbul'da Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye, Anadolu ve Rumeli'nin bazı yerlerinde ise Redif birliklerine tevdi edildi⁵. Tanzimat'la birlikte iç güvenliğin temininde ayrı bir askeri grubun oluşumu fikrinin ortaya çıkmasıyla⁶ 21 Haziran 1859 yılında Asakir-i Zaptiye adıyla ilk jandarma teşkilatı nüvesi oluşturuldu⁷.

Esasında polis ve jandarma 1846'dan beri Zaptiye Müşîriyeti'nin altında birlikte görev alıyorlardı. Ancak gerek 1859 nizamnâmesi ve gerek 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni durum, askerlerden müteşekkil bir iç güvenlik mekanizmasının kurulmasını elzem hale getirdiğinden jandarma teşkilatı kurulmuştu⁸. Jandarma temelde kırsal kesimde ve köylerde çalışırken, polis büyük kasaba ve hükümet merkezlerinde faaliyet gösteriyordu⁹. Kurulduğu iklimde jandarma birliklerinden beklenen aslı vazife; taşradaki güvenliğin askeri altyapı

⁴ Avrupa'nın kalan ülkelerinde jandarma birliklerinin oluşumu 19. yüzyılın hemen başlarıdır. Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876 – 1908)", *Tarihsel Perspektiften Türkiye'de Güvenlik Siyaseti, Ordu ve Devlet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.53-54.

⁵ Zafer Toprak, "Tanzimattan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.1269. Redif birliklerinin Anadolu'da teşkilatlanması ve çeşitli vilayet ve sancaklardaki teşkilatlanması için bkz. Musa Çadircı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:14, ss. 63-75. Redif teşkilatının kurulması ve eyaletlerdeki iç güvenliği üstlenmeleri sonucu, özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası kapı halkıyla beraber eyalet güvenliğini temin eden mütesellimlerin vazifeleri de yalnızca hazine gelirlerini toplayan görevliler haline dönüştü. Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s.25.

⁶ Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, s.176.

⁷ İsmail Efe, "1909-1914 Yılları Arasında Jandarmanın Islahı ve Müfettişlik Teşkilatının Kuruluşu", *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Editör: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.27.

⁸ Ferdan Ergüt, *Modern Devlet ve Polis Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetim Diyalektiği*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2015, s.140. Jandarmanın kuruluşu 19. yüzyılın ortalarına kadar gitse de Jandarma Teşkilat Nizamnâmesi, karşılaşılan muhalefetten dolayı 1903'te hazırlanabildi. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt: 3, Kısım: 6 (1908-1920), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.89.

⁹ Glen Swanson, "The Ottoman Police", *Journal of Contemporary History*, 7/1, 1972, s.259

desteği ile temini iken jandarma fonksiyon itibariyle bir dönüşümsel süreç yaşadı ve zaman içerisinde postaları korumadan¹⁰ vergi tahsilatına kadar¹¹ birçok vazifeyi gerçekleştiren bir yapıya büründü¹².

Osmanlı'da jandarmaya yüklenen geniş misyon, bu birliklerin sayısal anlamda en kalabalık iç güvenlik birimi olmasını sağladı. Söz gelimi Aydın vilayetinde 1886 yılında toplam jandarma sayısı 2.376 kişiye¹³ aynı bölgede on yıl sonra bile polis sayısı ancak 216 kişiye ulaşabilmişti¹⁴. İlk zamanlarda 4-5 bini sūvâri olmak üzere 14 bin kişilik bir jandarma birliğinin yeterli olacağı düşünülürken¹⁵ 1894 yılında Osmanlı'da bulunan toplam jandarma sayısı 26.507 kişiye¹⁶, 1912 yılında 32.441 kişiye¹⁷, 1913 yılında ise 37.127 kişiye ulaşmıştı¹⁸. Jandarma efradının bu şümüllü sayısının getireceği fayda mülâhazası yanında ortaya çıkan bir gerçek de tüm bu kişilerin finansmanının sağlanması gerekliliğiydi. Başta maaş olmak üzere sair tahsîsatların temini düzenli ve eksiksiz bir şekilde sağlanmak zorundaydı. Zira jandarma birlikleri devlet memuru statüsündeydi ancak sayılarının fazla olmasının getirmiş olduğu mali yük, beklenen ödemelerin vakitlice ve eksiksiz yapılmasını

¹⁰ Jandarma Vezaifine Aid Hulasa, Vilayet Matbaası, Sivas 1331, s.21-22.

¹¹ Nadir Özbek, "İkinci Meşrutiyeti Hazırlayan Koşullar Rumeli'de Vergi Tahsilatı ve Jandarma", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 183, Tarih Vakfı, Mart 2009, s.46-50.

¹² Jandarmaların üstlendikleri görevler şu şekildedir:

Tablo 1 – Jandarma Mecmuasına Göre Jandarmaların İstihdam Oldukları Yerlerde Üstlendikleri Görevler ve Sayısal / Oransal Miktarı (Kaynak: Jandarma Mecmuası, s.40.)

Görev	Sayı	Oran (%)
Posta Muhafazasında Güvenliğin Temini	1.670	5,07
Mülkiye Memurluklarında Görevli	2.600	7,9
Mübaşirlerin Yetersiz Olduğu Mahkemelerde Emr-i Tebligat Görevlisi	2.220	6,74
Mal Sandıkları ve Banka Muhafazası	661	2
Jandarma Kalemünde Yazıcı	1.690	5,13
Hapishanelerde Muhafız	3.308	10,05
Karakol Kumandanlığında Muhafız	2.445	7,42
Tahsiladamların Refakat ve Muhafazası	794	2,41
Okullarda Öğrenci	2.000	6,07
Seyyar Jandarmalarda Görevli	2.770	8,41
Vilayetlerde Asayiş Temini	12.752	38,74
TOPLAM	32.910	100

¹³ Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1302, s.43.

¹⁴ Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1323, s.54.

¹⁵ Ali Sönmez, "Tanzimat Fermanı'nın İlanı Sonrasında Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi ve 1846 Tarihli Asâkir-i Zaptiye Nizamnâmesi", *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Editör: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018.

¹⁶ Nadir Özbek, "Policing the Countryside: Gendarmes of the Late 19th Century Ottoman Empire (1876 – 1908)", *International Journal of Middle East Studies*, Volume: 40, 2008, s.52.

¹⁷ Necdet Koparan, *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908 – 1923)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2007, s.26.

¹⁸ Halim Alyot, *Türkiye'de Zabta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Kozan Ofset, Ankara 2008, s.279

güçleştirdi. Böylece jandarma birliklerinin, Osmanlı'nın geniş coğrafyasında üstlendiği vazifelerin önemine rağmen maaşlarının ödenememesi durumu ortaya çıktı.

2. Jandarma Maaşları ve Yaşanan Gecikmeler

Her ne kadar bölgesel anlamda kayıtların sağlıklı bir şekilde tutulmadığı göz önünde bulundurulsa da Osmanlı Devleti'nde güvenlik birimlerinde çalışan kişilerin, bilhassa rütbeli olmayan sıradan neferatın aldığı maaş oldukça düşük miktardaydı. Öyle ki 20. yüzyıl başlarında Konya'da bir inşaat işçisinin eline geçen günlük miktar 7.7 kuruş iken sıradan bir jandarma neferatı günlük 5.2 kuruş kazanabiliyordu¹⁹. Jandarma maaşlarını ve tahsisatlarını takip ettiğimizde genel anlamda karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır:

Tablo - 2: Jandarma Maaşları

Rütbe	Şehri (Osmanlı Lirası)	Senevi (Osmanlı Lirası)
Miralay	40	480
Kaimmakam	30	360
Binbaşı	25	300
Yüzbaşı	16	192
Mülazım-ı Evvel	13	156
Mülazım-ı Sani	11	132

Rütbe	Şehri (Guruş)	Senevi (Guruş)
Süvâri Başçavuş	400	4800
Süvâri Çavuş	350	4200
Onbaşı	300	3600
Birinci Sınıf Jandarma	250	3000
İkinci Sınıf Jandarma	220	2640

Kaynak: *Düstür*, Tertib: 1, Cilt: 4, "Jandarmanın Hizmet-i Mahsusası", s.1032

Yaptıkları görev itibarıyla her an silahlı bir mücadelenin içerisinde bulunan bu kişilerin aldıkları maaşın azlığını tek başına eğitim seviyelerinin düşüklüğü ile

¹⁹ Özbek, Policing the Countryside: Gendarmes of the Late 19th Century Ottoman Empire (1876 – 1908), s.57; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s.208.

izah etmek zordur. Bunun yanında kalabalık bir sayıya sahip olmaları sonucu devlet için önemli bir mali külfet doğurmaları da jandarma neferlerinin maaşlarındaki azlığın ve gecikmenin temel sebebidir. Bunun yanı sıra yekûn olarak jandarmalara ödenen meblağ, vilayetlerin genel bütçesi içerisinde önemli miktarlara baliğdi. Yalnızca Suriye vilayetinde 1892 yılında devletin jandarma ve zaptiye birlikleri için ödediği miktar 50.641 lirayı buluyordu²⁰. Yine 19. yüzyılın sonunda Sana'da ordu ve jandarmaların toplam gideri, vilayet bütçesinin %84'ünü oluşturuyordu. 1891 yılında ise 19 milyon liralık toplam genel bütçenin 1.250.000 lirası jandarma için ayrılmıştı²¹.

Jandarmalar yalnızca aldıkları maaşlarla değil, kendileri için ödenecek tahsîslerle de devlet hazinesine önemli bir yük getirmişlerdir²². Bu nedenle hükümet, jandarma maaşlarını ve personel sayısını azaltma çaresini denemiş fakat bu sefer de jandarmaların moral-motivasyon kaybı yaşamasına sebep olmuştu. Mesela Çakırcalı ile mücadele eden Boşnak Hasan Çavuş'un bu yolda söylediği sözler oldukça çarpıcıdır: “Biz canımızı yedi mecidiyeye satmışız. Hükümet bize ayda bu kadar para verir. Gece demez, gündüz demez, dağ, orman, dere, tepe eşkiyanın peşinden koşarız. Ben şimdiye kadar belki elli defa eşkıya ile müsademeye girdim. Vücudumda yirmi beş yara var. Günün birinde yine bir müsademede yiyeceğim kurşun can evime girecek olursa, hükümetin yapacağı şey, karakoldaki kalın zaptiye defterindeki isminin üzerine bir çizgi çekmekten ibaret kalacaktır”²³.

Normal şartlarda her ayın yirmisinde ödenmesi gereken jandarma maaşlarının²⁴ gecikmesi zamanla mutad bir hale dönüştü. Maaşların ödenmemesi bazen vilayetlerdeki personel eksikliğinden dolayıydı²⁵ fakat çoğu kez ekonomik imkânsızlıklardan kaynaklanıyordu. Dahası süvârilerin beygir masrafları²⁶ ve tüm neferatın kıyafetleri de²⁷ jandarmaların maaşlarından kesilecek bir tahsîsle temin

²⁰ Suriye Vilayet Salnâmesi, 1309-1310, s.249.

²¹ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Çev: Ali Berktaş, Homer Kitabevi, İstanbul 2006, s.285.

²² Bkz. Tablolar; Tablo-3, Tablo-4 ve Tablo-5.

²³ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalık*, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s.74.

²⁴ Jandarma Maaş ve Muhassasatıyla Masarifine Vukûbulacak Tediyeat Hususunda 330 Senesinden İtibaren Jandarma Tabur ve Bölükleriyle Mal Sandıklarınca Olunacak Muameleyi Mübeyyin Talimatnamedir, İstanbul 1330, s.6.

²⁵ Mesela Priştine'de jandarmanın alacağı 27.000 liranın ödenmemesinin sebebi olarak; mutasarrıflığın üç-dört aydır vekaletle yönetilmesi ve sekiz aydan uzun bir süredir muhasebecisiz kalması gösterilmişti. BOA. DH. TMIK.S. 35/107.

²⁶ “Mesârîfi kendülerine aid olmak üzere bargir tedarik edeceklerdir.” *Düstür*, “Jandarmanın Hizmet-i Mahsusası”, Tertib: 1, Cilt: 4, İstanbul 1299, s.1029. Bu beygirlerin yem masraflarını devlet karşılayacağını taahhüt etmiş fakat bunu gerçekleştirememiştir: “Zabitana beher bargir için yevmiye 4 guruş, neferata beher bargir için yevmiye üç buçuk guruş. İşbu tazminat şehriye olarak her ay hitamında ve bargir bölük defterlerinde her kaç gün için kayd olunmuş bulunur ise yem bedeli dahi o hesaba te'diye olunur.” A.g.e., s.1031.

²⁷ “Mâlûm olduğu üzere mukaddemâ bi'l-umum jandarma efradının elbise ve eşya-yı saireleri - techizat kısmı müstesna - vâridat-ı hususiyeye ile tedvir ve mezkûr varidat ile de, efradın maaşlarından her ay mukannen bir miktar meblağ tevkif ve her kıt'a ve müessese tarafından

edilecekti. Bu kıyafetler içerisinde çorap, serpuş, kışlık takım elbise, gömlek gibi üç/altı ayda bir alınması gereken eşyalar da bulunuyordu. Ancak maaşları düzenli ödenemeyen jandarma neferlerinden bu ihtiyaçlar için haliyle bir kesinti yapılamıyordu. Özellikle 1878 yılına gelindiğinde devlet artık ordu ve jandarma dâhil olmak üzere hemen hiçbir memurunun maaşlarını düzenli olarak ödeyemeyecek hale geldi²⁸. Gelinen noktada padişahın muhafız alayı dışında maaşlarını düzenli olarak alan herhangi bir askeri birlik kalmamıştı²⁹. Bu durum Alman Sefiri Baron Marshal'ın da dikkatini çekmiş ve maaş ödemelerin bilhassa Rumeli'de düzenli yapılması konusunda hükümete tavsiyelerde bulunmuştu³⁰.

toplanan işbu tevkifat doğruca debbuy-u umumiye irsal kılınarak bir sermaye-i daime teşkil ve işbu sermaye akçesiyle debbuyca mukteza melbûsat ve eşya-yı saire îmal ve ihzar ve taleb vuk'unda kıtaat ve müessesâta sevk ve tesyir olunuyordu." Abdullah Mahir, *Zamanımızda Jandarmanın Vezâif-i Umumiyesi*, İstanbul 1340, s.267.

²⁸ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s.138-139; Necdet Koparan, a.g.t, s.88-89

²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 - 1907))*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: 8, Ankara 2011, s.369. Sultan II. Abdülhamid döneminde özellikle donanma subay ve personelleri maaşlarının gecikmesi veya ödenmemesi konusunda ciddi problemler yaşıyordu. Mesela Preveze komodorluğunda bulunan deniz personeli mali sıkıntılardan dolayı maaş alamıyor, hatta komodorlukta maaşları düzenleyen memur, bir grup personel tarafından kaçırılarak Boyana vapurunda kendisine evrak-ı sarfiye imzalatılıyordu. Funda Songur, *Osmanlı Babriyesinde Lojistik İmkân ve Kabiliyetler ve Üslerin Durumu (1867-1914)*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2021, s.96. Yine 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı donanmasında danışmanlık yapan subaylar maaşlarını alamadıkları için istifâ etmiş, yurt dışına gönderilen deniz subayları ise maaş ve tahsisatlarının gönderilmemesinden dolayı açlık tehlikesi geçirmişti. Hatta donanma içerisinde maaş alamayan subaylar Mahmudiye kalyonundan okka hesabı kurşun veya bakır levhaları sökmüşü. Funda Songur, "II. Abdülhamid Dönemi Donanması'nda Teknoloji, Lojistik ve Kurumsal Yapı", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, 1-5 Ekim 2018, Haz: Semiha Nurdan-Muhammed Özler, Cilt: III, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, s.521 – 524. Bahriye Nezareti'nde görev yapan personelin bir kısmı, maaş gecikmelerinden dolayı yabancı gazete ve konsolosluklarda tercüme faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Şakir Batmaz, *II. Abdülhamid Devri Osmanlı Donanması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2002, s.75. Kara ordusunda da benzer maaş gecikmeleri yaşanmış, bilhassa 1897 yılında gerçekleşen Türk-Yunan Savaşı'nın ardından zaten geciken kara ordusu neferatına ait maaşlar, bu tarihten itibaren yılda beş-altı maaşa düşürülmüşü. Hidayet Kara, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2013, s.111. Bu dönemde zaptiye ve orduda görevli memurların maaşlarının en azından yarısının sikke olarak verilme talebinin gerçekleşmemesinden dolayı, tıpkı jandarma gibi iş bıraktıkları da vakiydi. Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.283. Ordu ve donanma dışında belirli bölgelerde görev yapan polisler de, maaşlarının gecikmesinden dolayı vazifelerini terk etmişlerdi. Yakup Akkuş, *Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdari-Mali İlişkiler ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s.475.

³⁰ Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931, s.65.

Maaşların gecikiyor olması jandarmaların eşkıya ile mücadelesine sekte vurduğu gibi³¹, köylülerin mallarına ortak olma³², kaçakçılık yollarını deneme³³, köylülerden para alıp geri ödememe³⁴ gibi gayr-i kanuni fiiliyetlerde bulunmalarına da neden olmaya başladı. Gerçekten maaşların gecikmesi durumu önemli sorunlara yol açacak olayların başlangıç fişeği niteliğindediydi ve 20. yüzyılın başından itibaren git gide yaygınlaşıyordu. Sultan II. Abdülhamid döneminde uzun bir süre seraskerlik yapan Rıza Paşa anılarında ordu mensupları ve jandarmaların maaş gecikmelerini şu şekilde ifade ediyordu: “307'den 313 senesine kadar altı senelik zaman zarfında dahi bilhassa Bâbîâlîve Mâliye Nezâreti'yle uzun uzadıya uğraşarak ve adeta pazarlık edilerek askeri bütçeye zam ve idhal olunan aksam-ı mahsusât-ı askeriyyeye mukabil hiçbir kısımda tertib-i mukarrer vechle tamı tamına tediyât vuku' bulmamış ve bundan dolayı gerek merkez gerek taşralarca idare-i askeriyyenin muntazaman cereyan edememesinden mütevellid her defa izhar edilen feryad ve şikâyetler defaat ile Bâbîâlî ve Mâliye Nezâreti'ne arz ve iş'ar edilmiş ve bu uğurda yazılan tezâkir numuneleri cildler teşkil edecek kadar Bâbîâlî'de maliye ve muhasebât kayd-ı evrak şubelerinin tedkikiyle tedâbir edeceği muhakkak bulunmuştur”³⁵.

Rıza Paşa anılarını, Sultan II. Abdülhamid dönemi sonrasında yazdığı için, dönemin havası gereği oldukça eleştirel bir dille kaleme almış olsa da gerçekten bu dönemde vilayetlerden Bâbîâlî ve Dâhiliye Nezâreti'ne onlarca belge gönderilmiş ve buralardaki jandarma neferlerinin maaş alamamalarının ileride sorun oluşturabileceği ifade edilmiştir. Örneğin “Halep Valisi Raif” imzasıyla Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 18 Şubat 1314 (2 Mart 1899) tarihinde gönderilen telgrafta; vilayet jandarma alayındaki jandarma havalenamerlerinin eksikliği meselesi ile ilgili gönderilen 23 Kânûnusânî [1]314 tarihli telgrafa hala bir cevap gelmediği ve “buradaki efrâd zaten bin müşkilât” içinde oldukları halde bir de tayin durumundan kaynaklanan sorunlardan dolayı sıkıntı yaşadığı bildirilmişti³⁶. Yine Bağdat'taki jandarmaların yedi aydır³⁷, Cezayir-i Bahr-i Sefid'deki jandarmaların on aydır³⁸, Maraş'ta on altı aydır³⁹, Selanik jandarmalarının yaklaşılan Ramazan bayramına

³¹ Zekeriya Türkmen, “XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkıya ile Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkıyasını Takip Harekâtı”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt: II, Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s.205.

³² Cavit İpek, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında (1904-1909, 1912-1929) Jandarma'da Reform Hareketleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006, s.11-12.

³³ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Çev: Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara 1987, s.30-31.

³⁴ BOA. DH. ŞFR. 171/92.

³⁵ Rıza Paşa, *Hulasa-i Hatırat*, İstanbul 1325, s.30.

³⁶ BOA. DH. TMIK.S. 23/75.

³⁷ BOA. DH. ŞFR. 343/13.

³⁸ BOA. DH. ŞFR. 242/43.

³⁹ BOA. DH. TMIK.S. 30/72.

rağmen iki-üç aydır⁴⁰, Köprülü jandarma neferlerinin ise on aylık maaş ve iki yıllık elbiselerini alamadıkları ve bu yüzden Selanik Jandarma Alayı'ndan 20.000 liralık destek aldıkları⁴¹ vilayetlerden merkeze gönderilen bilgi ve talep yazıları içerisinde yer alıyordu. Yaşanan maaş gecikmesi bazı bölgelerde jandarmaların istifasına neden oluyor ve bu bölgelerin güvenliği tehlikeye giriyordu⁴². Durumun farkında olan Dâhiliye Nezâreti, muhtemel bir tehlikeye karşı Mâlîye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafta maaşlarını alamayan jandarmaların durumu için "jandarmalar pek acınacak halde bâb-ı hükümetden istimdâd eylediklerini" yazıyordu⁴³.

Jandarmaların maaşlarının ödenememesinden dolayı geçici çözümler üretmeye çalışan hükümet bazı bölgelerde, daha sonra yerine konulmak üzere ağnam rüsumlarının bir kısmının alınarak jandarmaların bir aylık maaşlarının tahsil edilmesi yöntemine gitmeye çalıştı⁴⁴. Fakat bu yöntem yalnızca geçici bir çözüm olarak kaldı ve sorun devam etti. Asıl sorun, tüm jandarma maaşlarının merkezi bir bütçeden karşılanması ve vilayetlerin içerisinde yaşanan ekonomik duruma merkezin tam olarak vâkıf olamamasıydı. Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti antetiyle Makam-ı Sâmi-i Sadâret-i Uzmâ'ya takdim olunan 1 Mart 1903 tarihli arzıda vali; jandarmaların maaşlarını yirmi aydır alamadığını, bu durumu defaatle dile getirmiş olsa da yine de çare bulunamadığını söyledikten sonra vilayetten toplanan paranın taksimatındaki hatayı açık bir şekilde ifade ediyordu. Valiye göre vilayetin geliri senelik 160-170 bin lira iken hazine bunun 50 bin lirasını Midilli'deki Bank-ı Osmani vasıtasıyla aldırıyor, 30-40 bin lirası da çeşitli adlarla toplanınca geriye kalan 80 bin liradan az para, toplam maaş ve masraf olan 104 bin lira için yetersiz kalıyordu. Bu yüzden 1.24 milyon kuruşun, bu seneki vergilerden eski borçların ödenmesi için ayrılması ve hazineden, ödenecek maaşlar düşünülerek bunun üzerinde bir verginin alınmamasının Mâlîye Nezâreti'ne bildirilmesinin lüzumlu olduğu söyleniyordu⁴⁵. Çatalca'daki 35.000 kuruşluk maaş açığı yanında⁴⁶ Yanya

⁴⁰ BOA. DH. ŞFR. 230/46.

⁴¹ BOA. DH. TMIK.S. 33/103.

⁴² BOA. DH. TMIK.S. 45/45.

⁴³ BOA. DH. MKT. 2794/36.

⁴⁴ BOA. BEO. 2557/191761.

⁴⁵ "Bu defa Sakız jandarma taburu meclisinden tanzim olunan mazbata bura jandarma kumandanlığı tarafından makam-ı çâkerâneme tevdi' olunmuştur. Bu vilayetteki sair jandarma taburlarında olduğu misillü Sakız taburunun dahi leffen takdim olunan mezkûr mazbatadan müstebân buyurulacağı üzere tam yirmi aylık maaşları mütedâhildir. Böyle yirmi maaşı mütedâhil olan jandarmaya matlûb-u âli dairesinde hizmet gördürülmelerine meretebe-i müşkil olduğu vâreste-i arzıdır. Hele yar ve ağyara karşı sefaletleri çâkerleriyle bi'l-cümle memureyn-i sâdıka'yı dilhûn etmektedir. Bu tedâhül-ü maaş-ı keyfiyetin sebep-i müstâkili Mâlîye Nezâret-i Celîlesi'nin mal memurlarıyla mütenevvi' namlarla akçe takdimi için verdiği emirlerden ve mal memurlarının nezâret-i müşârûnileyhden azl olunmamak için hissettikleri havf üzerine idare-i mahalliyeye bakmayub vilayetin tahmili haricinde akçe takdim eylemelerinden ilerü geliyor. Çâkerleri valilik sıfatıyla bu halî makamât-ı aliyye kırk defadan ziyade arz etmiş isem de kârger olamayub maaşat-ı mütedâhile-i mezkûre bu hale varmıştır. Bu vilayetin senevi varidatı yüz atmış ile yüz yetmiş bin lira raddelerinde olub hazine-i celile bunun elli bin lirasını Midilli'de Bank-ı Osmanlı vasıtasıyla

valisi de benzer şekilde merkez için toplanan vergilerin, bölgedeki jandarmaların maaşları için kullanılmamasından ve biriken maaşların ödenmesi gerektiğinden dolayı maaşları ödeme işinin vilayete tevcih edilmesinden bahsediyordu⁴⁷. Yemen bölgesinde ise jandarmaların maaşlarının ödenmesi işinin tamamen askeri idareye teslim edilmesi talebi Dâhiliye Nezâreti'ne iletiliyordu⁴⁸.

Vilayetlerden gelen bu istekler hükümeti etkilemiş olacak ki, Irak'ta jandarmanın perişan durumundan dolayı altı yüz jandarmanın boşta bulunduğu ve görev yapmakta olan altı askerinin ise jandarmanın perişan halinden dolayı terk-i silah eyledikleri ve askerlerin maaşlarının ödenmemesinden dolayı jandarma olmaya rağbet gösterilmediği bildirilip maaş ve mahsûatlarının ödenmesi vilayete yazılıyordu. Dâhiliye Nezâreti'nin bu isteğine karşı "Heyet-i Islâhiye Reisi Nazım" imzasıyla gönderilen şifreli telgrafta "vilayetin muvazenesinde yüzde kırk dört nispetinde açık bulunmasına ve bakaya olan tahsilât icrasındaki imkânsızlığa binaen maaşât-ı mezkûrenin muntazaman tesviyesi gayr-i mümkün bulunduğu" söylenerek maaşın ödenemeyeceği ifade edilmişti⁴⁹.

Tüm bu bürokratik yazışmalar, mevcut sorunun çözümü olmadığı gibi bu dönemde devlet bütçesinden yapıldığı düşünülen harcamalar, maaşlarını alamayan jandarma ve askerleri rahatsız etmeye başlamıştı. 31 Aralık 1874 tarihinde Üsküdar'daki askerler, 20.000 kuruşluk alacakları olmasına rağmen padişahın Beşiktaş'ta hazine parasıyla evler satın aldığını düşünüp rahatsızlığını dile getirmiş ve durumun böyle olmadığı anlaşılacak padişahın bunu şahsi parasıyla aldığına dair yazı yazılmak zorunda kalmıştı⁵⁰.

aldırarak başka gerüde kalan miktardan dâhi ber vech-i mâruz mütenevvi namlarla otuz kırk bin lira alınca vilayette maaşât ve mesârif için mukteza olan yüz dört bin liraya bedel seksen bin lira bile kalmayub bu suretle birçok maaşât mütedâhildir. Bu halin neticesi ne derecede vahim olacağı vâbeste-i izah olub senevi sabıkadan ise bu vilayette tahsil olunacak bakaya cüz'î olduğundan vilayet-i jandarmanın sene-i sabıkadan alacakları olan bir milyon iki yüz kırk bin guruşun sene-i haliye varidatından tesviyesi için müsaade buyurulmasıyla beraber vilayetin tahmili fevkinde min-ba'd hazine-i celileden akçe taleb olunmaması zımında Mâliye Nezâret-i Celilesi'nce bir karar-ı kat'î ittihazı elzem olduğunu hasbe'l vazife arz eder ve bunca biçarekânın muhafaza-ı hukuk ve taayyüşleri için merhamet-i bi-nihaye-i fehîmânelerine iltica ederim ol babda". BOA. DH. TMIK.S. 37/55.

⁴⁶ Atatürk Kitaplığı, Müteferrik Evrak, 20, t.y.

⁴⁷ BOA. DH. MKT. 1278/45.

⁴⁸ BOA. DH. ŞFR. 286/61.

⁴⁹ BOA. DH. TMIK.S. 73/64.

⁵⁰ "Asâkir-i Şâhâne'ye birkaç mahtan berü maaş verilemeyüb hatta Üsküdar'da mutavattın Asâkir-i Mülûkane'nin halleri perişan olub maaş istirham eylediklerinde memurları tarafından 'nereden verelim şevketlü efendimiz hazretleri maliyeden alub Beşiktaş'ta haneler işтира olunmaktadır' cevabını verdikleri mesmu'-u devletleri olub hâlbuki mezkûr hanelerin bedeli hazine-i hümayundan yani ceyb-i hümayundan verilüb işтира olduğu malum-u devletleri bunun için maliye hazinesinden para alub verildiği var mıdır? Varılmadığı halde Asâkir-i Şâhâne'ye böyle söyleyüb de kalblerini şikest eylemek reva-yı hak olmadığı beyan-ı aliiyyeyle..." Atatürk Kitaplığı, Evrak Demirbaş: PVS_Evr_03575.

Maaşların ödenmemesi, yalnızca hükümet ve vilayetleri değil jandarma neferatını da farklı çözümler aramaya itmişti. Mesela Kırcaali'de bulunan ve sekiz buçuk aydır maaşlarını alamayan Başçavuş Ahmed bin Mehmed ve dört arkadaşı, kendi ücretlerinin en azından aşar zahirelerinden mısırla ödenmesini talep etmişler ve bu isteklerini Dâhiliye Nezâreti'ne iletmışlerdi⁵¹. Durumun vahametini anlayan Dâhiliye Nezâreti konuyla ilgili Edirne vilayetine gönderdiği yazıda durumun tahkikini ve çözümünü isteyecekti⁵².

Hükümetin jandarma maaşlarını ödeme konusunda yaşadığı zorluklar ve vilayetlerden gelen taleplerin istenen şekilde karşılanmamasına devletin içinde bulunduğu siyasi buhranlar eklenince, bilhassa merkeze uzak ve denetimde arı yerlerde jandarma neferleri bir protesto yöntemi geliştirdiler ve maaşları ödenene kadar vazifelerini terk edip silahlarını bırakmaya başladılar. Böylece Bâbîâlî'nin çözmesi gereken ekonomik sorunlara yeni bir sorun daha eklenmiş oldu.

3. “Bir Hareket-i Serkeşâneye Cüret”: Terk-i Silah

Merkezden uzak bölgelerde iç güvenliğin temininde önemli bir fonksiyonu bulunan ve iç asayişin sağlanmasında kritik bir göreve cevap veren jandarma birliklerinin, vilayetler ve merkezden bekledikleri ücretlerin gecikmesi karşısında takındıkları tavır, ileride daha büyük problemlerin yaşanabileceğinin habercisi niteliğindedir. Çünkü jandarma erleri, maaş ve tahsisatlarının ödenmemesiyle karşı karşıya kaldıklarında durumu üstlerine şikâyet ettikleri gibi çoğu zaman doğrudan harekete geçip vazifelerini terk etme yöntemini tercih etmeye başlamışlardı. Esasında maaş alamayan çalışanların görevlerini terk etmesi durumu, fabrikalarda çalışan işçilerin de “tatil-i eşgal” adıyla gerçekleştirdikleri bir tür grev yöntemi⁵³ ki işçiler için bu hak kanunlarla koruma altına alınmıştı⁵⁴. Fakat işçilerin iş bırakma eylemleri belki o işletmeye ekonomik bir zarar verecekken jandarmaların görevlerini terk etmelerinin kanunen bir karşılığı yoktu ve büyük güvenlik sorunlarını da beraberinde getiriyordu. Mesela Cidde yolunda Arap eşkıyalar tarafından saldırıya uğrayan hacıların güvenliğinin sağlanamamasında, maaşlarını zamanında almayan asker ve jandarmaların görevlerini terk etmeleri ve bu nedenle bir güvenlik zaafiyeti

⁵¹ “313'den on beş senesi gayesine değin sekiz buçuk maaşâtımızın tedâhülde bulunmasına zaruretimiz haddinden efzundur. Lütfen maaşât-ı mezkûreye mukabil memureyn-i saire misillü aşar zahairesinden mısır itaşığün emr-i âti tastîr buyurulmak üzere merhamet-i asafânelerine iltica eyledik ferman. Fi 14 Kânûnusânî 316. Kullanı Serçavuş Ahmed bin Mehmed, Çavuş Süvâri Hasan, Çavuş Piyade Habib Ahmed, Onbaşı Piyade Ali bin Mehmed, Onbaşı Piyade Ali Bekir”. BOA. DH. TMIK.S. 33/22.

⁵² BOA. DH. TMIK.S. 33/38.

⁵³ Kadir Yıldırım, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s.293.

⁵⁴ Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 3, İctima Senesi: 1, Sekseninci İnikad, 13 Mayıs 1325 Çarşamba, “Tatili Eşgal Hakkında Kanun Lâyihası Suretidir”, Madde 6, s.3.

oluştığı belgelere yansımıştı⁵⁵. Medine’de telgraf işlerinin aksamasında da bölgedeki jandarma birliklerinin maaşlarını alamamalarından dolayı terk-i silah fiilinde bulunmaları hatta bazılarının istifa etmesi etkili olmuştu⁵⁶. Yine Dâhiliye Nezâret-i Celilesi’ne “Trabzon valisi Ziver” imzasıyla 21 Mart 1323 (3 Nisan 1907) tarihinde gönderilen arzıda; jandarmalara gönderilmesi gereken maaşla gönderilen maaş arasında 48 kuruşluk fark olduğu ve bu durumun yedi aydan beri devam ettiği bildirilip jandarmaların bir kısmının terk-i silah, bir kısmının ise hayvanlarını kasıtlı olarak kullanmadıkları ve posta hizmetinin aksadığı aktarılıp Gümüşhane’den Erzurum’a yalnızca zabıtların kontrolünde güvenliğinin sağlandığı bildiriliyordu⁵⁷.

Esasında jandarmaların içinde bulunduğu durumu daha yakından gören vilayet idarecileri, merkeze konuyla ilgili raporlar sunup durumun hassasiyetiyle ilgili bilgiler vermişti. Çatalca şimendifer hattında görevli olan on beş jandarmanın maaşlarını alamamaları üzerine liva merkezine gelerek maaş talep ettikleri ve görevlerini terk etmek üzere oldukları mutasarrıf Cevad imzasıyla Dâhiliye Nezâreti’ne bildirilmişti⁵⁸. Yine İşkodra’dan⁵⁹ Bağdat’a⁶⁰, Ma’mûretü’l-aziz’den⁶¹ Yemen’e⁶² ve Mekke’ye kadar⁶³ çok geniş bir coğrafyada benzer sorunlarla ilgili vilayetlerden Dâhiliye Nezâreti’ne şifreli telgraflar akmaktaydı.

Kosova valisi imzasıyla Dâhiliye Nezâreti’ne gönderilen yazıda; Senice kazasında 380 bin kuruşluk açık olduğu ve askerlerle jandarmaların maaşlarının ödenmemesi “bir kimesneye maaş vermek şöyle dursun yevmiye bin beş yüz guruştan aşağı düşmeyen erzak-ı askeriyenin verilemediği” şeklinde ifade ediliyordu. Vali durumu izah ettikten sonra askerlerin ve jandarmaların terk-i silah ettiklerini aktarıp serzenişine şöyle devam ediyordu: “bu hallerin geleceği ve bu babda mes’uliyet kabul edilmeyeceği defaatle beyan edilmiş olduğu halde nazar-ı îtibar ve îtimada alınmamış ve işte şimdi hal bu merkeze gelmiştir”⁶⁴.

“Daire-i Umûr-u Dâhiliye” antetli ve “Basra vilayetinden gelen şifre” başlığıyla Vali Hasan imzasıyla yazılan yazıda; jandarmaların tuz ve sebze masrafı taleplerinin reddedildiği ve bu nedenle defterdara konuyla ilgili emir verilmesi Dâhiliye Nezâreti’nden rica ediliyordu⁶⁵. Bu olaydan kısa bir süre sonra yine Basra Valisi Hasan imzasıyla 21 Mart 1324 (3 Nisan 1908) tarihinde Dâhiliye Nezâreti’ne

⁵⁵ BOA. DH. ŞFR. 276/38.

⁵⁶ BOA. DH. ŞFR. 347/84.

⁵⁷ BOA. DH. TMIK.M. 241/44.

⁵⁸ BOA. DH. TMIK. S. 36/62. Daha sonra bu kişiler hakkında kanuni işlem yapıldı ve yerlerine başka jandarmalar gönderildi. BOA. DH. ŞFR. 277/121.

⁵⁹ BOA. DH. ŞFR. 145/6.

⁶⁰ BOA. DH. ŞFR. 288/83.

⁶¹ BOA. DH. ŞFR. 369/35.

⁶² BOA. BEO. 3544/265754.

⁶³ BOA. Y.PRK. UM. 54/27.

⁶⁴ BOA. DH. ŞFR. 271/73.

⁶⁵ BOA. DH. TMIK.M. 266/40.

gönderilen başka bir telgrafta; geçen seneden 1324'ün Kânûnusânîsi'ne kadar olan birikmiş maaşların tesviyesi hakkında Mâliye Nezâreti'nin ilgili birimlerinden hala haber beklendiği anlaşılıyordu⁶⁶.

Maaş gecikmesinden dolayı mağdur olan jandarma neferatının terk-i silah eylemlerini daha da ileri götürdükleri durumlar da yaşanmaktaydı. Mesela Van'da ücretlerini alamayan jandarmalar terk-i hizmet ettikleri gibi ücretlerin ödenmesi konusunda bazı kaymakamları sıkıştırmış⁶⁷, Yanya'da ise 29. alay 1. tabur askerleri ile kırk jandarmanın hareket emirlerine uymadıkları, iki maaş almadıkça hareket etmeyeceğini söyleyen askerlerin bir maaşla ikna edildiği, kırk kadar jandarmanın ise alacaklarını alamadıkları için terk-i silah etmeleri sonucu bunlara yüz lira verilerek ikna edildikleri vilayetten gönderilen şifreli telgrafta yazıyordu⁶⁸. Yine Yemen'de altmış kadar jandarma ödenmeyen maaşları nedeniyle terk-i silah ettikleri gibi bazılarının savaş bölgelerini terk ederek halka ve Hudeyde'de muhasebeciye baskı uyguladıkları raporlarla bildiriliyordu⁶⁹. Malkara'da ise Zabtiye Nazırı Salim imzasıyla gönderilen tezkirede; maaş alamayan jandarmanın terk-i vazife ettikleri gibi buldukları bölgelerde arbeye çıkardıkları ve bu kişilerden bazılarının “maaş almadıkça nöbete gelemeyeceklerine dair” beyanlarda buldukları⁷⁰ ve mahalli kaymakama maaşların süratle ödenmesi talimatı verilmesi üzerine “merkûmların maaşları kâmilan tesviye ve îtâ olunarak ve binâenaleyh cümlesi istizâ-yı kusur ile hıdmetleri başına gelerek öyle arbeye vuk'u işidilmeyüb bir gûna sada' ve sızıltı kalmamış” olduğu bildirilmişti⁷¹.

Jandarmaların maaşlarının ödenmemesi sonucu ortaya çıkan olumsuz hava, yalnızca vilayetlerdeki yerel idareciler tarafından değil ayrıca seraskerlik makamı tarafından da mâruzât şeklinde ilgili mercilere bildirilmekteydi. Serasker Ali Saib Paşa imzasıyla Yıldız Sarayı'na gönderilen böyle bir mâruzâtta; askerlerin maaş ödeme işinin bir süredir vilayetlere devredilmiş olduğu, ancak Girit kumandanlığından seraskeriyeye gelen yazıda beş-altı aydır bölgedeki askerlere maaş ödenemediği için terk-i hizmet ettikleri bildirmiş ve durum Mâliye Nezâreti ile Bâbîâlî'ye aktarılmıştı. Bahsi geçen makamlardan gelen çözüm önerisinde ise; [1]305 senesi muhassasatının Selanik ve Manastır emvalinden, [1]306 tahsîsatının ise Girit emval-i umumiyesinden, yapılan zammın ise Manastır vilayetine ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetleriyle Kudüs-ü Şerif emvaline havale kılınması

⁶⁶ Aynı belge, lef 4.

⁶⁷ BOA. DH. ŞFR. 221/43.

⁶⁸ BOA. DH. ŞFR. 381/50.

⁶⁹ BOA. DH. ŞFR. 414/95.

⁷⁰ “Malkara'da bulunan jandarma efradı maaş alamadıklarından dolayı terk-i vazife ile arbeye çıkardıkları ve bu arbeye üzerine hükümet-i mahalliye tarafından efrad-ı mezkûrenin bazılarının ellerinden silahları alındığı mesmû-u ali buyurulduğundan bu babda itihazı lazım gelen tedâbirin icrası”. BOA. Y.MTV. 114/82.

⁷¹ Aynı belge. Ayrıca Malkara'daki bu kişiler maaş dışında bedel-i tayinât ücretlerini alamadıklarından dolayı da isyan etmişlerdi. BOA. Y.MTV. 115/35.

söylenmiş olmasına rağmen⁷² bahsi geçen ödemeler yapılmadığından askerlerin ve jandarmaların terk-i hizmet ettikleri Girit kumandanlığından seraskerliğe bildirilmişti⁷³. Özellikle Vilayet-i Selase'de gerçekleştirilmesi düşünülen reform için jandarma teşkilatının kurumsallaşması büyük öneme sahipti. Ancak büyük yetkilerle donatılan ve esasında somut birkaç adım da atabilen Hüseyin Hilmi Paşa'nın⁷⁴ ilk reform girişimlerinden itibaren jandarmaya aktarmayı düşündüğü meblağ, hazinenin büyük yükünden dolayı bir türlü gerçekleşmedi⁷⁵. Yine de düşünülen reform çerçevesinde jandarmanın silahları Martini tüfekten Mauser tüfeğe dönüştürüldü⁷⁶ ki bu gelişme jandarma reformunun gerçekleşmesinden ziyade jandarma masrafının artmasına neden olan başka bir durumu doğurdu.

Yaşanan mali sorunlar sonucu jandarmaların ve ordu mensuplarının görevlerini terk etmeleri basında da karşılık buluyordu. 1 Şevval 1317 (2 Şubat 1900) tarihli *Hak* gazetesinde havadislerin yer aldığı bir kupürde; Selanik'te yer alan askerlerin dokuz aydır maaş alamadıkları ve bunun sonucunda çoluk çocuk aç kaldıkları, hiç olmazsa üçer aylık verilerek kötü durumlarının giderilmesinin

⁷² Vilayet sandıklarında toplanan paranın, jandarmaya yapılacak zamlar için kullanılması 26 Şubat 1887 tarihli Şura-yı Devlet kararıyla sabit olduğu için bu talepte bulunulmuştu. Serap Sert, *Vilayât-ı Selase'de Jandarma Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi: Selanik Vilayeti Örneği (1879-1909)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021, s.110.

⁷³ “Girit vilayeti jandarma alayının 305 senesi tahsisâtından Suriye ve Yanya ve Selanik ve Halep vilayetine muhavvel mebâliğin tehir-i istifasından dolayı efrâd-ı mezkûrenin beş altı mahdan berü maaş alamayarak ilcâ-yı zaruretle terk-i hizmete tasaddilerine meydan verilmemek üzere mebâliğ-i mezbûrenin ve sene-i haliye tahsisatlarının tesri' ve te'min-i tesviyesine dair evvel ve ahir Girit kumandanlığından vuku bulan işarât üzerine keyfiyet Mâliye Nezâretî'ne ve Bâbüâlî'ye iş'ar kılınarak efrad-ı merkûmenin 305 senesi muhassasatının Selanik ve Manastır emvaline tahvil-i havalesi icra ve 306 senesi tahsisatı için dahi Girit emval-i umumiyesinden havale ita olunmuş ve mezkûr alayın tahsisatına mahalli gümrük hasılatından tesviye edilmek üzere zamm olunan birçok milyon guruş hasılat-ı mezkûrenin masarifat-ı saire ile mesduiyetinden dolayı Manastır vilayetine ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetleriyle Kudüs-ü Şerif emvaline havale kılınmış ise de şu havalâta mahsûben tediyât-ı seri' ve kâfi vuk'u bulmamakta olduğuna ve bu kere dahi mezkûr kumandanlıktan alınan telgrafnamede efrad-ı merkûmeden bazılarının ilcâ-yı zaruretle terk-i hizmet yoluna dökülüb ifâ-yı vazifece ihtiyar-ı teenni etmekte buldukları gösterildiğine mebni havalât-ı merkûmeye mahsuben tediyât-ı mutazammınının devam olunması emrinde mahallerine tebligât-ı kat'îye icrası bu kere dahi Bâbüâlîye iş'ar kılınmağla arz-ı ma'lumata ibtidâr kılınması ol babda emru ferman hazret-i menlehü'l emrindir. Fi 2 Safer sene (1)308 ve fi 4 Eylül (1)306. Serasker bende Ali Saib”. BOA. Y.PRK. ASK. 64/66.

⁷⁴ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s.66.

⁷⁵ İpek Yosmaoğlu – Turner, *The Priest's Robe and The Rebel's Rifle: Communal Conflict and the Construction of National Identity in Ottoman Macedonia 1878-1908*, Princeton University, Doctor of Philosophy, New Jersey 2005, s.58. Hatta hükümet askerlere un tedarik etmek için Selanik'te bulunan Allatini ve Kapanzade gibi sanayicilerden borç almak zorunda kaldı. İpek Yosmaoğlu, *Blood Ties: Religion, Violence, and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia, 1878-1908*, Cornell University Press, New York 2014, s.41.

⁷⁶ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, AFA Yayınları, İstanbul 1996, s.123.

istenmesi üzerine hepsine yarımşar aylık nâmına bir kaçar mecâdiye verilmek istenmiş ve bunun üzerine askerlerin “mütedâhil ma’âşları tamâmiyle verilmediği sûretde cümleten terk-i silâh ve konsoloslara ilticâ ile te’min-i ma’îşet ve def-i cev’ etmek azm-i kat’isinde oldukları” yazılmıştı. Haberin devamında bu isyan halinin Üsküp ve Manastır’daki asker ve jandarmalara da sirayet edebileceği bilgisi verilmişti⁷⁷. Aynı gazetenin aynı gün çıkan “Ne Yapmalıyız?” başlıklı makalesinde ise Asakir-i Şahane ve jandarma neferlerinin maaşlarını düzgün alamamaları neticesinde terk-i memuriyet edecekleri ve alacakları maaştan daha düşük maaşlar almayı hak etmedikleri sert bir dille ifade edilmişti⁷⁸.

Yalnızca yerel ve ulusal basında değil uluslararası matbuatta da jandarmaların terk-i silah uygulamaları yer buluyor ve bu durum sefaretlerden Bâbiâli’ye rapor ediliyordu. Roma sefaretinden Mabeyn-i Hümayun Başkıtabeti’ne gönderilen böyle bir raporda; *La Domenica del Corriere* adlı gazetenin 21 Mayıs 1905 tarihli nüshasında Trablusgarp’taki Osmanlı askerlerinin maaş alamaması durumundan dolayı terk-i silah ettikleri haberinin çıktığı bildiriliyordu. İtalya’nın, Trablusgarp’a yayılma ve bu bölgede hak iddia etme düşüncesinin, bölgede Osmanlı varlığından duyulan rahatsızlığa dair yalan haberler çıkarmak yöntemiyle gerçekleştirmek istediği bilinse de, gazetede geçen böylesi bir durumun devletlerarası ilişkilerde oluşturacağı prestij kaybını bilen Osmanlı yönetimi, sefaret kanalıyla çıkan bu haberi derhal tezkiz etmişti⁷⁹. Yine de terk-i silah meselesinin yabancı devletlerin gözünden kaçmadığı ve bunu kendi iç ve dış siyasetlerinde kullanma ihtimalleri dikkate değer bir durumdur.

4. Terk-i Silah Karşısında Alınan Önlemler

Terk-i silah uygulamalarının jandarma neferatı arasında yaygınlaşmaya başlaması sonucu vilayetlerle birlikte Sadaret, Mâliye Nezâreti, Dâhiliye Nezâreti ve

⁷⁷ *Hak Gazetesi*, “Havâdis”, 1 Şevval 1317, Numero: 11, Sahife: 4.

⁷⁸ “O zaman bulunduğumuz me’mûriyetlerde insanlığımız ile mütenâsib hiçbirimiz mu’âmele göremeyeceğimizden derhâl terk-i me’mûriyet ederiz. Evet, maaşımızın yüz gurusunu yirmi guruşa satmaya tahammül edemeyiz ve deriz ki alnımın teriyle kazandığım bir ma’âşın yüzünü yirmi guruşa satarak seksen gurusunu âmirimin dest-i şekâvetine niçün terk edeyim; çektiğim sefâlet mukâbilinde onun sefâhatine para tedârik edeceğime terk-i hizmet ederek aklıktan ölürsem bile insancasına yani: şeref-i insanıyeti muhafaza ederek ölürüm”. *Hak Gazetesi*, “Cürm-i Siyâsî-i Dâhil -Veya- Bir İctihâd-ı Kânûnî”, 1 Şevval 1317, Numero: 11, Sahife: 2.

⁷⁹ “Trablusgarp’ta Asâkir-i Şâhâne’den bazılarının güya maaş alamadıklarından dolayı terk-i silah eylediklerine dair Milano’da tab’ olunan resimli bir gazetede neşr edilen haberin aslı olmadığı bi’l-muhâbere anlaşıldığından tezkibi şeref efzâ-yı sünûh ve sudûr buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i padişahi muktezâ-yı aliyyesinden bulunduğu mübellîğ zib-i takdim olan telgrafname-i ali-i asafâneleri üzerine kizb-i mezkûru neşr etmiş olan ‘Domenica del Corriere’ nam gazetenin 21 Mayıs 1905 tarihli nüshasında emr-ü ferman-ı hümayûn hazret-i velinimet-i îzâmı mantuk-ı münîfince derç ve neşr ettirilmiş olan fıkra-yı tezkibiye leffen ve aynen takdim pişgâh-ı âli-i asafâneleri kılınmış olmağla ol babda ve her halde emr-u ferman hazret-i menlehü’l emrindir. Fi 22 Rebiülevvel sene [1]323 ve 13 Mayıs [1]321. Roma Sefiri Resid”. BOA. Y.MTV. 274/103.

seraskerlik arasında bürokratik yazışmaların çoğaldığını ve çeşitli önlemlerin alınmaya çalışıldığını arşiv belgelerinden takip edebilmekteyiz. Vilayetlerin, mevcut durumdan rahatsızlıkları ve bölgelerinin güvenliklerinin temini noktasında yaşanacak sorunlara karşı çözüm arayışları yanında Sadaret'in, Dâhiliye ve Mâliye Nezâreti ile yazışmalarından, devletin ekonomik sorunlarla boğuşmasının getirdiği problemlerin yansımaları görülmektedir.

Bâbîâlî, vilayetlerdeki jandarma maaşlarının ve tahsisatlarının Mâliye Nezâreti'ne olan yükünün fazlalığının farkındaydı. Bu nedenle mümkün olduğu kadar jandarma sayısının azaltılarak bu yükün hafifletileceğini düşünmekteydi. Konuyla alakalı Tesrî-i Muamelât ve Islahât Komisyonu tarafından Sadaret gönderilen tezkirede; 1313 bütçesinde jandarma tahsisatında ciddi bir kesintiye gidildiği için jandarma sayısında da %40'lık bir tenkihata gidilmesi konusu gündeme getirilmişti. Bu konuda Bâbîâlî tarafından hazırlanan mazbataya karşı hem Bab-ı Seraskerî hem de Dâhiliye Nezâreti, böylesi bir durumun mevcut işleyişi aksatacağı ve jandarmaların havaleنامهleri ödenemediğinden dolayı özellikle Adana ve Halep'te terk-i silahta bulunan jandarmalar olduğu gerekçesiyle çekincelerini sıralamış ve bütçedeki tenzilatın vilayetlerden havale yoluyla temini yoluna gidildiği söylenmişti.⁸⁰ Jandarma miktarında azalmaya gidemeyen Bâbîâlî, en azından Ramazan ve Kurban bayramlarında jandarmaların maaşlarının ödenmesini sağlamak istemiş⁸¹ ve bu sayede geçici çözümler üretmeye çalışmıştı.

Bâbîâlî jandarmaların terk-i silah uygulamalarını sık sık Mâliye Nezâreti'ne hatırlatmayı ve çözüm bulunması gerekliliğine dair tamimleri de ihmal etmedi. Mesela Sadaret'ten Maliye Komisyonu'na gönderilen yazıda; Edirne'deki jandarmaların “bir kısmının terk-i memuriyetle bölüklerine gelmedikleri ve bugün yarın maaş verilmezse terk-i hizmet edeceklerini mahallerine bildirildiği” ifade edilmiş ve gereken 3 milyon kuruşun hala bölgeye ulaşmadığı aktarılmıştı⁸². Yine Sadaret'ten Mâliye Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda; İzmir'deki jandarmaların içtimada “maaşları verilmezse cümlesi birden terk-i silah etmeyi müzakere ettiklerinin” anlaşıldığı, kendilerine bu borcun ödeneceği sözü verilince teskin oldukları fakat içlerinden elli sekiz neferin “silahlarıyla beraber daire-i hükümete gelerek geçmiş seneden mütedâhil üç aylıklarının tesviyesi istidâsında ısrar ile karakolhânelere geldikleri” ve maaşlarının ödenmesini talep ettikleri bildirilmişti. Burada ilginç olan nokta, Aydın bölgesindeki jandarmaların, diğer bölgelerdeki jandarmaların maaş durumlarından haberdar olup neden kendi maaşlarını tam alamadıklarını sorgulamış olmalarıdır. Terk-i silah uygulamasında bulunan jandarmalar Aydın'ın varidatının diğer vilayetlerden daha fazla olduğunu ifade etmişler ancak konu vilayete sorulduğunda vali, böyle bir durumun olmadığını, Aydın'ın da diğer vilayetlere yakın bir gelir temin ettiğini söylemek zorunda

⁸⁰ BOA. DH. TMIK.S. 23/63.

⁸¹ BOA. BEO. 2014/151010.

⁸² BOA. BEO. 2482/186100.

kalmıştı. Ayrıca Aydın'da bulunan memurların maaş ödemelerinden dolayı jandarma aylıklarının aksadığı belirtilmişti⁸³.

Sadaret'in sorunları çözmeye yönelik yazıları, bazen Mâliye Nezâreti ile seraskeriye aynı anda gönderilen tamimler şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. İşkodra'da yaşanan maaş gecikmesi için Bâbîâlî, Mâliye Nezâreti ve Bâb-ı Seraskeriye'ye aynı anda gönderdiği yazıda birikmiş olan aylıklarının alamadıklarından dolayı terk-i silah eden jandarmaların çıkardığı problemin, herhangi bir sorun yaşanmadan halledilmesini istiyordu⁸⁴. Yine Hicaz'da maaş alamayan askerlerin yaşatacağı muhtemel problem Mâliye Nezâreti'ne ve Bâb-ı Seraskeriye'ye bildiriliyordu⁸⁵. Son olayda Mekke ve Cidde'deki olayların araştırılması sırasında serasker Rıza imzasıyla Sadaret'e gönderilen yazıda bu durumun diğer askerlere sirayet etmesi durumunda yaşanacak tehlikenin boyutları anlatılıyor ve mevcut vaziyetin her şeyden daha ehemmiyetli olduğu ve bir an önce askerlerin maaşlarının tesviyesi isteniyordu⁸⁶.

Sadaret'in Mâliye Nezâreti'nden, jandarma maaş ve tahsîsatlarının ödenmesi talepleri, terk-i silah uygulaması yaşandığı süre boyunca hemen her dönemde devam etti⁸⁷ ve vilayetlerden hükümete bu yolda gelen şikâyetler Mâliye Nezâreti'ne aktarıldı⁸⁸. Sadaret'ten Mâliye Nezâreti'ne gelen bu raporların temelinde, vilayetlerden terk-i silah olaylarına karşı gelen şikâyet yazıları vardı. Bu yazılar bazen Dâhiliye Nezâreti kanalıyla⁸⁹, bazen de doğrudan vilayetlerden Sadaret'e ulaşıyordu. Bu durum da vilayetlerden başlayıp, Dâhiliye Nezâreti ile devam eden ve Sadaret'e ulaşıp Mâliye Nezâreti'nden sonuçlanan bir dizi bürokratik yazışmanın doğmasına yol açıyordu. Fakat bu yazışmalarda çözümün temel âmili, jandarmaların maaş ve tahsîsatlarının temini olduğundan ve Mâliye Nezâreti'nin de bunu karşılayabilecek fazladan bir kaynağı olmadığından çoğu kez yazışmalar sonuçsuz kalıyor ya da tarafların birbirleriyle çözüm için uzun uzadıya yazıştıkları bir fasit daireye

⁸³ BOA. BEO. 2532/189848.

⁸⁴ BOA. BEO. 305/22833.

⁸⁵ BOA. BEO. 727/54500.

⁸⁶ BOA. BEO. 729/54609, lef 2.

⁸⁷ BOA. BEO. 2023/151651.

⁸⁸ Mesela İzmit mutasarrıflığından gelen bu konudaki şikâyet üzerine "cüzi miktar olan maaşlarından dört aylığın tecil olunması kendilerini terk-i vazifeye mecbur edeceğine dair bazı ifadeye havi İzmid vilayetinden" gelen şikâyetler Mâliye Nezâreti'ne iletildi. BOA. BEO. 2253/168921.

⁸⁹ Mesela İzmit'te yazın gelmesiyle birlikte güvenlik ve asayişin önem kazanacağı ve buna rağmen süvârilerin 80 kuruşluk maaşlarını alamadıkları ve on altı kişinin bu nedenle terk-i silah ettiği ve bu durumun, yaptıkları iş düşünüldüğünde yayılmasından doğacak tehlikelerin fazla olduğu Dâhiliye Nezâreti'nden Sadaret'e iletiliyordu. BOA. DH. MKT. 852/7. Yine Dâhiliye Nezâreti'nden Sadaret'e gönderilen yazıda; bir piyade ve üç süvâri jandarmanın maaşlarını alamadıklarından dolayı terk-i silah ettikleri ve taburlarında yirmişer otuzar kişi bulunduğundan dolayı olayın yayılmaması adına bunların maaşlarının ödenmesi gereği hatırlatılıyordu. BOA. DH. MKT. 2496/91.

dönüşüyordu. Sadaret bu soruna Osmanlı Bankası'ndan borç para almak⁹⁰ ve sancakların mal sandıklarından para temin etmek gibi⁹¹ geçici çözümler üretmeye çalışsa da durumun 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

Geciken jandarma maaşlarının ödenip güvenlik zafiyetine yol açan terk-i silah uygulamasının mali anlamda çözümünde Sadaret'in son kozu vilayetlerdeki gelirlerdi. 18 Şaban 1316 (1 Ocak 1899) tarihinde Siroz'da jandarmaların terk-i silah uygulamalarında bulunduğu ve bunun önünün alınması şimdilik mümkün görünmediğinden hiç olmazsa birer aylık maaşlarının Selanik vilayetince temin edilmesi Sadaret tarafından Mâliye Nezâreti'ne bildirilmişti. Sadaret'in bu talebini vilayete ileten Mâliye Nezâreti, Selanik vilayeti defterdarlığı vekâletinden aldığı cevabi yazıda; Ramazan ayının yaklaşmasından dolayı değil jandarmaya, Asakir-i Şahane'ye bile bir akçe ödeme yapılamadığını ifade edip Sadaret'in istediği ödemenin mümkün olmayacağını Mâliye Nezâreti'ne bildirmişti⁹². Yine Dâhiliye Nezâreti, Beyrut vilayetindeki jandarma efradının, maaşlarının azlığı nedeniyle terk-i hizmet ettikleri ve maaşlarına bir miktar zam yapılmasını vilayetten istiyordu⁹³.

Hükümetin, terk-i silahın engellenmesi için jandarma maaşlarının teminini vilayetlere yönlendirme arzusu elbette karşılık bulmadı. Dahası ilerleyen süreçte vilayetlerden merkeze, jandarma maaşlarının ödenmesi yolunda talepler de gelmeye devam etti. Mesela Yanya valisi ferik Osman imzasıyla Sadaret'e gönderilen telgrafta; askerlerin aylardır maaş alamamaları durumu Bâb-ı Seraskeriye'ye ve Mâliye Nezâreti'ne evvel ve ahirde bildirildiği halde gerekenin yapılmadığı söyleniyordu⁹⁴. Sadaret'ten Yanya vilayetine gönderilen cevabi yazıda; geçen seneden beş altı aylık alacağı olan vilayet-i merkez memur ve müstahdemleri yine de "ifâ-yı vazifeye devam etmekte oldukları bu sene de üç aylık alacaklarını alamayan Arapgir'de müstahdem jandarmaların bir iki güne maaşât-ı mütedâhilesi verilmediği taktirde terk-i silah edecekleri yolunda beyanât ve tehdidâtta bulunmaları saffet-i memuriyet ve haysiyetle gayr-ı kabil te'lif olduğunun

⁹⁰ Maaşlarını alamadıkları için terk-i silah eden Adakale jandarmalarının 1.080 kuruş olan Teşrinisânî maaşlarının ödenememesinden dolayı Osmanlı Bankası'ndan borç alınmıştı. BOA. BEO. 3674/275549, lef 2.

⁹¹ Jandarma yüzbaşısı iken terk-i hizmet eden Hüseyin Ağa'nın maaşı Süleymaniye sancağı mal sandığından karşılanmıştı. BOA. DH. MKT. 2315/75.

⁹² BOA. BEO. 1249/93642.

⁹³ BOA. BEO. 3412/255843.

⁹⁴ BOA. BEO. 2311/173283. Bu telgrafın zeylinde ise olayın detayları anlaşılıyordu: "Jandarmalar tarafından verilen kırk iki imzalı varakada 319 senesinden üç aylıkları tedâhülde olub ağıktan sabra tahammülleri kalmadığı cihetle iki güne kadar maaşları verilmeyecek olursa terk-i silah edeceklerini katiyen beyan ettiklerinden ve tabur kumandanlığınca icra olunan ihtarâtda havâle-i sem'ü itibâr etmeyüb matlubât-ı sabıkalarıyla mahsuben şu günlerde birer maaş olsun verilmezse terk-i silah edeceklerini söylediklerinden ve şayet efrad-ı merkûmenin umumu birden böyle bir harekete cüret edecek olurlar ise umur-u hükümetin sekinedâr olacağı gibi iki yüzden mütecâviz mahpusun muhafazaları da kabil olamayacağından bahisle icra-yı icabı lüzumu ..." Aynı belge, lef 2.

kendilerinin tenbihât-ı müessire” ile uyarılması aksi halde yerlerine başkalarının alınacağı bildiriliyordu⁹⁵.

Vilayetlerden hükümete gönderilen maaş taleplerinin karşılanmaması sonucu jandarma ve polislerin terk-i silah ve istifalarının artması, vilayetlerde asayişsizlik problemini doğurduğu gibi yerel idarecilere karşı bakışı da menfi yönde etkilemişti. Bu nedenle Sivas valisi Reşid Akif önce Dâhiliye Nezâreti’ne, polis ve jandarmaların maaşlarını alamamasından dolayı idarenin artık zorlaştığını aktardıktan sonra şu sözlerle serzenişte bulunuyordu: “Her ne ise. Artık bu vilayette yalnız polisler jandarmalar değil bütün memureyn vesâir erbâb-ı maaşın müzâyakası va’d ve vaid ile idare olunamayacak dereceye geldi”. Bu sözlerin ardından olayı padişaha havale eden vali, fikirlerinin kabul görmemesi ve maaşların ödenmemesi sonucu görevinden ayrılmayı talep ediyor ve hiçbir mesuliyet kabul etmeyerek yerine başkasının getirilmesini istiyordu: “Atebe-i ulyâ-yı cenâb-ı mülûkaneye vâki olan arz-ı âcizanem komisyon-u aliyeye tebliğ emr-i mahsus istilzâm ettiğinden bahisle keşide olunan telgrafnameye cevaben birinci azalığa çektiğim telgrafname aynen nakl edildi. Mündericâtı sual-ı devletlerine dahi cevabi havi olmağla teyidi ve bu suret yine muhaberât mâhûde dairesinden çıkarılamayacak ise çünkü lafla ifâ-yı vazife kabil ve meslekçe de mümkün olamayacağından vesâiti kalmayan âsâyiş ve istikâmet-i umuru hüsn-ü idare ve muhafazaya muktedir diğer bir zata serîan tevdi’ umur-u vilayet buyurulmasını hasbe’l-sadaka rica eder ve âtiyen hiçbir mes’ûliyet kabul edemeyeceğimi resmen arz ederim. Fi 2 Mayıs [1]321. Sivas Valisi Reşid Akif”⁹⁶.

5. Terk-i Silah Uygulayanlara Karşı Verilen Cezalar

Jandarma neferleri içerisinde terk-i silah fiilinde bulunan kişilerin sebep olduğu güvenlik zaafiyeti yanında bu kişilerin bizzat gayr-ı yasal işlere bulaşmış oldukları da bilinmektedir. Devlet nezdinde terk-i silah fiili bir “kıyam” olarak değerlendiriliyor fakat bu kıyamın işleniş nedeni, fiiliyatta ısrar veya pişmanlık, başka kişileri tetikleme ve terk-i silah uygulamasının süresi göz önünde bulundurularak kişiler ya affediliyor, ya uyarılıyor ya da cezalandırılıyordu. Verilen cezanın mahiyeti ise genellikle terkin-i kayd ve Divan-ı Harp’te yargılanma şeklinde gerçekleşiyordu. Takip edilen arşiv belgelerinde terk-i silah eyleminden dolayı idam cezası alan herhangi bir nefere rastlanmamıştır. Esasında işledikleri suçun ortaya çıkışında, kişilerin tek taraflı olarak tamamen suçlu olmaması ve maaşlarının gecikmesi durumunun bu eyleme ortam hazırladığı düşüncesi, devletin terk-i silah fiilinde bulunan kişilere karşı yaklaşımını yumuşatmıştı.

Terk-i silah fiilinde bulunanların çeşitli gerekçelerle maişetlerini karşılamak adına bu suçu işlemeleri, hükümet nezdinde bu suçun -eğer pişman olurlarsa-

⁹⁵ Aynı belge, lef 3.

⁹⁶ BOA. DH. MKT. 960/8.

affedilecek bir suç olarak değerlendirilmesine yol açtı. Mesela Bâbiâli'den Kosova vilayetine gönderilen yazıda; “Üsküb’de yüz elli kadar zabtiyenin sekiz aydan berü maaş alamadıklarından dolayı terk-i hizmetle beraber fişenglerini satmakta oldukları ve silahlarını dahi satmak teşebbüsünde buldukları ihbar edilmiş” ve gereğinin vilayetçe serian yapılması istenmişti⁹⁷. Bâbiâli'den Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda bu kişilerin tardları için vilayete emir verildiği ama vilayetten gelen cevapta bu kişilerin elbiselerinin çok eskimiş ve maaş alamamış kişiler olduğu öğrenilmiş ve şediden ikaz edilmeleriyle iktifâ edilmesi ve maaşlarının ödenmesi nezaretten istenmişti⁹⁸. Fakat Bâbiâli'nin bu ılımlı yaklaşımına rağmen Üsküb'te maaşını almadığı için terk-i silah ve terk-i vazife etmeye devam eden birinci ve ikinci piyade birlikleri ile muvakkat piyade ve birinci süvâri bölükleri efradının, diğer jandarmalara ibret olması için Divan-ı Harb'e sevk edilmeleri serasker Rıza Paşa tarafından istenmiş⁹⁹ ve bu talep kabul görmüştü¹⁰⁰.

Hükümetin ve ilgili mercilerin, terk-i silah edenler içinde pişman olanları affettiğine dair başka bir örnekte ise; Suriye'deki jandarmaların bir kısmı maaş alamadıkları için birleşip hükümet binasına giderek maaşlarını talep etmiş, içlerinden terk-i hizmet eyleyenler dışındakiler kışlarına dönmüş, terk-i hizmet edenler ise pişman olduklarını dile getirdikleri için jandarma kumandanlığı tarafından affedilmiş ve durum Bâb-ı Seraskeriye'ye bildirilmişti¹⁰¹. Bazen Dâhiliye Nezâreti de olaya müdahale edip, maaş alamayan ve terk-i silah eyleminde bulunan kişilerin bu fiillerini anlamlı buluyor ve eğer çok büyük bir soruna sebep olmadıysa affedilmelerini Sadaret'ten isteyebiliyordu. Kırçova'da yaşanan bir olayda; elli üç neferin, maaşlarını almadığı için terk-i silah ettiklerine dair 22 Rebîülâhîr [1]319 tarihli 57 numaralı tezkire üzerine Dâhiliye Nezâreti bu kişilerin jandarma birliklerine ücret için girdikleri ve ücret alamadıklarında ifâ-yı hizmetlerindeki aksaklıkların normal karşılanması gerektiğini ifade ediyordu¹⁰². Fakat Bâbiâli'nin genel politikasının bu görüşte olmadığını Siroz'da yaşanan bir terk-i silah olayından anlıyoruz. Bâbiâli'den Selanik vilayetine gönderilen yazıda; askerlerin birikmiş maaşlarını talep edebilme hakları olsa da geciken maaşlardan dolayı terk-i vazife etmeleri askeri nizamın esas olan vazifeyi sekteye uğratmak olacağından bu harekete kalkışan Siroz jandarmalarının derhal Divan-ı Harb'e

⁹⁷ BOA. BEO. 1763/132153.

⁹⁸ BOA. BEO. 1766/132414.

⁹⁹ “etvar-ı serkeşânede ısrar edenlerin emsaline ibret-i müessire olmak üzere tard veya te'dibleri zımında Divan-ı Harb-i Askeriye'ye teslimleri...” BOA. DH. MKT. 512/12.

¹⁰⁰ BOA. BEO. 1773/132961.

¹⁰¹ BOA. Y.MTV. 84/12.

¹⁰² “jandarma efradı asakir-i nizamiye gibi mükellefiyet-i askeriyeye tabi olmayub ücret mukabilinde ihtiyarlarıyla istihdam edilmekte olmalarına göre ücretlerini alamamaları hasebiyle ifâ-yı hizmet encamlarından dolayı cezalandırılmaları hatta ifâ-yı hizmete icbarları muvafık-ı musalâhât görülmeyüb hususiyle bunlar ale'l-ekser hizmet-i nizamiyelerini ekmele ederek temin-i maişet için jandarma silkine girmekte olmalarıyla ücretleri verilerek kendilerine zaruret çekdirilmemesi ma'delet icabıdır”. BOA. BEO. 1830/137205.

teslimleri ve kanunen cezalarını almaları elzemdir deniliyordu¹⁰³. Ayrıca bu yapılan hareket hükümet tarafından “efrad-ı zabitanın böyle en nazik ve mühim bir zamanda şu cür’etleri muâmelât-ı hükümeti işkil edeceği” şeklinde değerlendiriliyordu¹⁰⁴. Neticede bu olayın detayları ve çözümü 8 Temmuz 1318 (10 Ağustos 1902) tarihinde Siroz’dan Selanik’e ve oradan hükümete gönderilen yazıda şu şekilde aktarılıyordu: Siroz’da maaşını alamayan jandarmanın dün kısmen terk-i vazife eyledikleri ve bugün de posta nakli ve eşkıya takibi devriyeleri ve nöbetler müstesna olmak üzere süvâri ve piyadeler iş görmeyeceklerini beyan ettiği, yapılan ikazların tesirinin görülmediği jandarma binbaşı vekili tarafından haber veriliyor, 70.000 liralık açığın hiç olmazsa bir kısmının ödenmesi talebi üzerine Siroz kaymakamı da vazifenin kritik olduğu anlıyor ve şimdiki senenin Mart, Nisan, Mayıs ayı ile 317 senesinin Kânûnuevvel ve Sâni’si olmak üzere beş aylık maaşları ödenerek mesele çözülmüyordu. Fakat Bâbiâli’nin isteği sonucu, bu işe kalkışanlar da ceza almaktan kurtulamıyordu¹⁰⁵. Yukarıdaki olaya rağmen mesela Bayezid’de terk-i silah eyleyenlerin “azillerine ta’lik edilmesine mahal olmadığı” hükmünün¹⁰⁶ yine Bâbiâli tarafından verilmesi ve bu kişilerin affedilmesi görünürde tezat bir davranış gibi görünse de esasında kendi içerisinde tutarlı ve bir amaca vabeste bir tutumdur. Burada anlaşılması elzem olan nokta; hükümetin olayları değerlendirirken terk-i silah fiilinin niteliği, süresi, katılanların miktarı gibi durumları göz önünde bulundurduğu gerçeğidir.

Terk-i silah gerçekleştirenler her zaman uyarı ile kurtulamayabiliyor, sebep oldukları etki ve buldukları bölgenin durumuna göre çeşitli cezalar alabiliyordu. Mesela geçen seneden iki ve bu seneden üç aylık maaş alacakları olan Zor sancağı jandarma taburu piyade efradından terk-i silah eden on iki neferin maaşları ödendikten sonra haklarında süratle gerekli işlemin yapılması Bâbiâli tarafından Mâlîye Nezâreti’ne bildiriliyordu¹⁰⁷. Burada dikkati çeken husus cezalandırma işleminin süratle yapılması isteğidir. Zira maaşlarını alamayan diğer jandarma neferlerinin, terk-i silah gerçekleştiren jandarma neferlerine çok kolay bir şekilde katılabildiği ve bunun neticesinde sorunun daha da büyüdüğü hükümet tarafından tecrübe edilmişti.

Cezalandırılan kişilerin davalarının görüldüğü merci, işlenen suçun mahiyetine göre birbirinden farklı yerler olabiliyordu. Mesela Adana’nın Cebel-i Bereket sancağında maaş alamadıklarında dolayı terk-i hizmet eden kişilerin durumları Muamelât ve Islahât Komisyonu’nda görüşülmüştü¹⁰⁸ fakat bu örneğe rağmen terk-i silah fiilinde bulunan jandarma neferleri genellikle Divan-ı Harp’te

¹⁰³ BOA. BEO. 1902/142607.

¹⁰⁴ Aynı belge, lef 2.

¹⁰⁵ Aynı belge, lef 3.

¹⁰⁶ BOA. BEO. 2019/151420.

¹⁰⁷ BOA. BEO. 1797/134705.

¹⁰⁸ BOA. DH. TMIK.S. 23/68.

yargılanıyorlardı. Mesela Görice’de terk-i silah eden jandarmaların ifadeleri bir heyet marifetiyle alınmış ve iki gün içinde Divan-ı Harb’e gönderilmişti¹⁰⁹. Yine Üsküp’te terk-i silah eden askerler “maaşat talebine kıyam etmiş” olarak değerlendiriliyor ve yaptıkları hareket “hareket-i serkeşâneye cüret” olarak görülüyordu. Bunu yapan kişilere karşı “tard ve te’diblerinden başka yapacak muamele bulunmadığından bahisle muharriklerin tardlarıyla Divan-ı Harb-i Askeriye’ye teslimleri lüzumuna dair” Bâb-ı Seraskeriye’nin gereğini yapması ifade ediliyordu¹¹⁰.

Terk-i silah filiyatında bulunanlara karşı yalnızca merkezden değil yerel idarelerden de gerekli tedbirler ve bilgi aktarımı sağlanmaya çalışılmıştı. Manastır Valisi Ebubekir Hazım imzasıyla 12 Zilkâde 1321 (30 Ocak 1904)’de Rumeli Müfettişliği’ne gönderilen yazıda; Pirlepe’deki jandarmaların istifa ya da maaşlarının artış isteğine karşı göreve başlayan jandarmaların iki seneden önce istifa etmelerinin kanunen yasak olduğu ve maaş artışı isteyen yirmi beş kişiyi ayaklandıran kişilerin sert bir şekilde cezalandırılması istenmiş ve bu kişiler Divan-ı Harp’te yargılanmıştı¹¹¹. Divan-ı Harp’te yargılanan kişiler genellikle hapis cezası alıyor fakat cezalarının üçte ikisini çeken kişilerin kalan süreleri padişah tarafından affedilebiliyordu¹¹².

Terk-i silah fiilinde bulunan kişilerin aldıkları cezalar arasında terkin-i kayd yani askerlikten uzaklaştırma cezası da sıklıkla uygulanmaktaydı. Jandarma nizamnâmesine göre bir kişinin namus-ı askeriyeye muhal getirecek tavırlarda bulunması durumunda –ki terk-i silah bu yolda bir hareket olarak değerlendiriliyordu– valinin o kişi hakkında terkin-i kayd uygulama hakkı vardı¹¹³. Bu duruma örnek bir olayı Selanik Valisi Hasan Fehmi tarafından Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi’ne yazılan yazıda görmekteyiz. Valinin gönderdiği şifreli telgrafta jandarmalar maaşlarını alamadıkları için “sandık odasını sarmışlarsa da kaimmakam tarafından bir bölük asakir-i şahane” tarafından engellenmiş ve bu fiilde bulunanların kayıtları silinmiş ve yerlerine “evsaf-ı lazımeye haiz diğerlerinin tayini hakkında icab edenlere icrâ-yı talimat edilmişti”¹¹⁴. Yine Ömer Fevzi tarafından kaleme alınan “Jandarma Hizmetine Rehber” adlı kitapta kanunen tardı mucip

¹⁰⁹ BOA. BEO. 4091/306803.

¹¹⁰ BOA. DH. MKT. 2569/109.

¹¹¹ BOA. TFR.I.MN. 32/3125.

¹¹² *Düstür*, “Divan-ı Harplerce Mahkûm Olan Jandarma ve Zabtiye Zabitan ve Efradından Sülûsan Müddet Mahkûmelerini İkmal Edenlerin Dahi Affı Âliye Mazhariyetleri Hakkında”, Tertib: 1, Cilt: 6, Ankara Devlet Matbaası, 1939, s.1259-1260.

¹¹³ “Beşinci Madde: Neferat ve onbaşı ve küçük zabitelerin hizmetlerini ifâda adem-i ehliyetleri veyahud namus-u askeriyi muhâl olacak surette imtidat eden su-i hareketleri bölük kumandanlarıyla mutasarrıflar tarafından verilen malumatdan anlaşıldığı halde valinin jandarma ve milis kumandanının inhası üzerine o makûlelerin kaydlarını terkin etmeğe her vakit salahiyeti vardır”. *Düstür*, “Jandarma Nizamnâme-i Muvakkatı”, s.1007.

¹¹⁴ BOA. DH. ŞFR. 281/141.

olan işlerde bulunanların Divan-ı Harp kararıyla kayıtlarının silinebileceği söylenmekteydi¹¹⁵. Terkin-i kayd cezasının caydırıcılığını artırmak adına, bu cezayı alanların yeniden göreve dönmeleri yasaklanmıştı¹¹⁶. Neticede tıpkı diğer ceza yöntemleri gibi terkin-i silah gerçekleştiren jandarma neferlerine karşı bu uygulama da hükümet tarafından sıklıkla kullanılmıştı¹¹⁷.

Sonuç

19. yüzyılın getirmiş olduğu mali problemlerin yanında özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda Balkanlar ve Anadolu'nun doğusunun milletlerarası müdahalelere açık hale gelmesi, içeride Tanzimat'tan itibaren kurumsallaşma çabası olan Osmanlı yöneticileri için çeşitli zorlukları da beraberinde getirdi. Bilhassa iç güvenliğin temini meselesi, milliyetçi isyanların artmaya başladığı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkan boşluk döneminde oldukça önemli olduğundan, bir an önce taşraya yönelik bir iç güvenlik mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir. Bu gereklilik, idareciler tarafından jandarma birliklerinin tesisi ile gerçekleştirilmek istendi ve ülkenin geniş sathına yayılan ve esasında temelleri 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan silahlı bir askeri grup teşkil edildi.

Bu noktaya kadar iç güvenlik sorununu aşmak için olması gereken adımları atan hükümet, jandarmanın tesisi ve teşkilatlanmasındaki başarısını, sistemin sürekliliğinde gösteremedi ve jandarma birliklerinin maaşları ve tahsisatlarının ödenmesinde aksaklıklar yaşanmaya başladı. Bu aksaklıklar yalnızca jandarma birlikleri için söylenemezdi zira ülkenin içerisinde bulunduğu mali buhran, hemen hemen tüm devlet memurlarının maaşlarını ya eksik ya da geç almasına neden oluyordu. Fakat burada jandarmayı diğer memurlardan ayıran husus; görevleri icabı merkez dışı bölgelerde, başta güvenlik olmak üzere çok kritik vazifeler üstlenmeleriydi. Haliyle buralarda yaşanan problem hükümetin, taşranın kontrolünü kaybetmesi anlamına gelen çok tehlikeli bir sonuç doğurabilirdi. Nitekim beklenen şey jandarma birlikleri içerisinde bir süre sonra gerçekleşecek ve maaşlarını

¹¹⁵ “Sual: Ne gibi kusurlardan dolayı jandarmaların artık bu sınıfta kalmaları mümkün olmaz! Cevap: Kanunen tardı mucib olan işlerden mâdâ edepsizliği adet edinmek ve hıdmette veya itaat-i askeriyede büyük kusurlar göstermek gibi namus ve itaate dokunur haller jandarmaya ceza çekirmekle beraber jandarma divan-ı harbi kararıyla tard dahi ettirilir?”. Ömer Fevzi, *Jandarma Hidematına Rehber*, İstanbul 1326, s.41.

¹¹⁶ “Terkin-i kayıt muamelesi Divan-ı Harp’lerin kararına ve Makam-ı Seraskerî Muhakemat Dairesi’nin tasdikine mütevakıftır. Bu suretle kaydı terkin olunmuş efrad bir daha jandarma sınıfına kabul olunmaz”. *Düstür*, “Jandarma Nizamnâme-i Hümayunu”, Tertib: 1, Cilt: 7, Ankara Devlet Matbaası, 1941, s.1116.

¹¹⁷ Vali Cevad imzasıyla şifreli olarak Dâhiliye Nezâreti’ne bu yolda gönderilen yazı için bkz. BOA. DH. ŞFR. 352/84; Kesriye’deki terkin-i kayd alan jandarma neferleri için bkz. BOA. BEO. 1848/138573.

alamayan jandarma neferatı bir tür protesto yöntemi olan “terk-i silah” fiilini gerçekleştirerek görevlerini yapmayacaklardı.

Terk-i silah uygulamasının hükümet ve vilayetlerde neden olduğu kargaşa ve heyecanı, hükümetin konuyla alakalı vilayetlere yazdığı onlarca yazıdan görebilmekteyiz. Ancak burada daha kritik olan nokta; jandarmaların terk-i silah eylemleri sonucu yaşanan aksamanın, taşrada idari ve toplumsal birçok zaafa meydan verecek yönde büyük etkileri olmasıydı. Hicaz’da hac kafilisinin bedeviler tarafından saldırıya uğramasından, posta araçları ile telgraf merkezlerinin güvenliklerinin aksamasına ve dolayısıyla merkez-taşra ve taşra-taşra arası haberleşme ağının sekteye uğramasına kadar çok önemli sorunların yaşanmasının temelinde, bölgenin güvenliğini sağlamakla mükellef olan jandarma personelinin terk-i silah eylemleri gerçekleştirmiş olmasının etkisi vardı. Dolayısıyla ülke içerisinde yaşanan kargaşa ikliminde böylesi problemlerin yaşanması, merkeze pamuk ipliği ile bağlı olan bazı bölgelerin elden çıkması gibi büyük sonuçlar doğurabilirdi. Bunun yanında toplumsal problemlerin ortaya çıkması durumunda, terk-i silah fiilinde bulunan jandarmaların görev yaptığı bölgelerde olaya müdahale edilememesi gibi muhtemel tehlikeler de yaşanabilirdi.

Tüm bu olumsuz gidişat, hükümetin bu sorunu önce bürokratik sonra cebri yollarla çözüme girişimlerini beraberinde getirdi. Bürokratik çözüm daha çok nezâretler arası yazışmalar ve vilayetlere gönderilen tamimler ile kendini gösterirken, bu konuya ayrılacak fazladan bir bütçe olmadığından sorun sürekli kurumların birbirlerine bilgi vermesi şeklinde çözümsüz yazışmalar ile neticeleniyordu. Haliyle hükümetin, olayın faili olan jandarma neferlerine karşı ceza yöntemini denemesi artık son çare olarak düşünülmüş ve uygulanmıştı. Verilen cezalarda, jandarmanın yaptığı terk-i silah fiili serkeşane bir hareket olarak addedilip kıyam olarak görülüyordu. Ancak devletin, klasik dönemde kıyam gerçekleştirenlere karşı sert yüzünü jandarmaya karşı göstermediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira yaşanan kıyam hareketinin, klasik dönem isyanlarından farklı olması dışında hükümet mevcut eylemlerin, ülke içerisinde yaşanan mali sorunların jandarmaya yansmasıyla gerçekleştiğinin ve bütün suçun jandarmaya ait olmadığı farkındaydı. Bu nedenle verilen cezalarda ağırlıklı olarak uyarı ve terkin-i kayd cezalarının tercih edildiğini görmekteyiz. Ceza alıp terkin-i kayd uygulanan kişilerin birikmiş maaş ve tahsisatları da genellikle ödenerek yerlerine bu işlere bulaşma ihtimali olmayan kişiler tercih edilerek “kıyama” kalkışmış kişiler elimine ediliyordu. Sonuç olarak ekonomik sıkıntıların sebep olduğu problemler, iç güvenlik mekanizmasında beklenmedik sorunların çıkması neticesini doğuruyor ve devlet içerisinde asayiş ve güvenin sağlanmasının bir süre sekteye uğramasına yol açan gelişmelere ön ayak oluyordu.

Kaynaklar

a. Başkanlık Osmanlı Arşivi

**Arşiv belgelerinin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda verilmiştir.*

BâbîâlîEvrak Odası

Dâhiliye Mektubî Kalemi

Dâhiliye Şifre Kalemi

Dâhiliye Muâmelât

Dâhiliye Islâhat

Teftişât-ı Rumeli Evrakı Müteferrik Evrak

Yıldız Mütenevvi Mâruzât

Yıldız Askeri Mâruzât

Yıldız Umûmî

b. Resmi Yayınlar

1327 Senesi Muvâzene-i Umûmiye Lâyhası (Masraf bütçesi: Jandarma Dairesi), İstanbul 1326.

Düstûr, Tertib: 1, Cilt: 4, İstanbul 1299.

Düstûr, Tertib: 1, Cilt: 6, Ankara Devlet Matbaası, Ankara 1939.

Düstûr, Tertib: 1, Cilt: 7, Ankara Devlet Matbaası, Ankara 1941.

Jandarma Maaş ve Muhassasatiyle Masarîfine Vukûbulacak Tediye Husûsunda 330 Senesinden İtibaren Jandarma Tabur ve Bölükleriyle Mal Sandıklarınca Olunacak Muameleyi Mübeyyin Talimatnamedir, İstanbul 1330.

Jandarma Vezaifine Aid Hûlusa, Vilayet Matbaası, Sivas 1331.

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1, Sekseninci İnikad, 13 Mayıs 1325.

Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1302.

Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1323.

Suriye Vilâyet Salnâmesi, 1309-1310.

c. Süreli Yayınlar

Hak Gazetesi

Jandarma Mecmuası

d. Telif Eserler

Akkuş, Yakup, *Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdarî-Malî İlişkiler ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

- Alyot, Halim, *Türkiye'de Zabuta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Kozan Ofset, Ankara 2008.
- Batmaz, Şakir, II. *Abdülhamit Devri Osmanlı Donanması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2002.
- Çadırcı, Musa, “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, ss. 63-75.
- Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- Efe, İsmail, “1909-1914 Yılları Arasında Jandarmanın Islahı ve Müfettişlik Teşkilatının Kuruluşu”, *Miras ve Değişim Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*, Ed.: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018.
- Emsley, Clive, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, Oxford University Press, New York 1999.
- Ergut, Ferdan, *Modern Devlet ve Polis Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetim Diyalektiği*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2015.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt: 3, Kısım: 6 (1908-1920), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, Çev: Ali Berktaş, Homer Kitabevi, İstanbul 2006.
- İpek, Cavit, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında (1904-1909, 1912-1929) Jandarma’da Reform Hareketleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006.
- Hidayet Kara, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2013.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 - 1907))*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: 8, Ankara 2011.
- Koparan, Necdet, *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908 – 1923)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Mahir, Abdullah, *Zamanımızda Jandarmanın Vezâif-i Umumiyesi*, İstanbul 1340.
- Özbek, Nadir, “İkinci Meşrutiyeti Hazırlayan Koşullar Rumeli’de Vergi Tahsilatı ve Jandarma”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 183, Tarih Vakfı, Mart 2009, ss.46-50.
- _____, “Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Jandarma (1876 – 1908)”, *Tarihsel Perspektiften Türkiye’de Güvenlik Siyaseti, Ordu ve Devlet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, ss.47-78.
- _____, “Policing the Countryside: Gendarmes of the Late 19th Century Ottoman Empire (1876 – 1908)”, *International Journal of Middle East Studies*, Volume 40, 2008, ss.47-67.
- Özcan, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, ss.173-194.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- Quataert, Donald, *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Çev: Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara 1987.
- Rıza Paşa, *Hulasa-i Hatırat*, İstanbul 1325.

- Sert, Serap, *Vilâyet-i Selase'de Jandarma Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi: Selanik Vilayeti Örneği (1879-1909)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.
- Songur, Funda, *Osmanlı Babriyesinde Lojistik İmkân ve Kabiliyetler ve Üslerin Durumu (1867-1914)*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2021.
- _____, “II. Abdülhamid Dönemi Donanması'nda Teknoloji, Lojistik ve Kurumsal Yapı”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, 1-5 Ekim 2018, Haz. Semiha Nurdan – Muhammed Özler, Cilt: III, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, ss. 519-544.
- Sönmez, Ali, “Tanzimat Fermanı'nın İlanı Sonrasında Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi ve 1846 Tarihli Asâkir-i Zaptiye Nizamnâmesi”, *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Editör: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018.
- Swanson, Glen, “The Ottoman Police”, *Journal of Contemporary History*, 7/1, 1972, ss.243-260.
- Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.
- Tekir, Süleyman, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.
- Tokay, Gül, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, AFA Yayınları, İstanbul 1996.
- Toprak, Zafer, “Tanzimattan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss.1269-1271.
- Türkmen, Zekeriya, “XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkıya ile Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkiasını Takip Harekâtı”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt: II, Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, ss.199-237.
- Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkıyalık*, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Yıldırım, Kadir, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- Yosmaoğlu, İpek, *The Priest's Robe and The Rebel's Rifle: Communal Conflict and the Construction of National Identity in Ottoman Macedonia 1878-1908*, Princeton University, Doctor of Philosophy, New Jersey 2005.
- _____, *Blood Ties: Religion, Violence, and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia, 1878-1908*, Cornell University Press, New York 2014.

e. Diğer Kaynaklar

- Atatürk Kitaplığı, Müteferrik Evrak, 20, t.y
- Atatürk Kitaplığı, Evrak Demirbaş: PVS_Evr_03575

Tablolar

Tablo – 3: 1326 ve 1327 Yıllarına Ait Jandarma Mahsûsâtı ve Teklifler

	1326 Senesi Mahsûsâtı	1327 Senesi Mahsûsâtı	
		Hükümetçe Teklif Olunan (Guruş)	Encümençe Teklif Olunan (Guruş)
Maaşât			
Ümerâ ve Erkân	6.767.060	6.826.263	6.480.000
Piyade Zâbitanı	198.300	198.300	198.300
Süvâri Zâbitanı	17.430.880	20.145.240	19.000.000
Piyade Efradı	56.625.300	66.419.093	66.000.000
Süvâri Efradı	56.252.700	58.555.044	57.500.000
İkinci Hecin Süvar Taburu Hicazda	1.921.940	2.030.000	2.030.860
Muvakkat Jandarmalar Timinde	-	295.512	-
Birinci Sınıfı Nakil Edecek Zâbitan ve Efradın Fevk Maaşı	5.235.000	-	-
Trablusgarp Jandarma Alayı Teşkilâtı	1.013.520	-	-
Manastır Alayına İlave Olunan Efrad-ı Mahsûsâtı	781.000	-	-
Priştine Taburuna İlave Olunan Efrad-ı Mahsûsâtı	758.280	-	-
Asir Taburuna İlave Olunan Efrad-ı Mahsûsâtı	286.540	-	-
Camlık Jandarma Taburunun Teşkilâtı	57.240	-	-
Bingazi Jandarma Taburuna İlave Edilen Efrad-ı Mahsûsâtı	55.200	-	-
YEKÛN-I UMÛMÎ	175.701.900	184.363.563	172.139.292

Kaynak: 1327 Senesi Muvazene-i Umumiye Layihası (Masraf bütçesi: Jandarma Dairesi), İstanbul, 1326

Tablo – 4: 1340 Yılı Jandarma Maaş ve Tahsisâtları (Yüksek Rütbeli)

Esâmî-i Rütbe	Maaş-ı Aslî	Tahsisât-ı Fevkalâde	Yekûn	Sabık Maaş-ı Aslisi		Sabık Maaş-ı Asliye Nazaran Bir Seneye İsbet Eden Meblağ	
	Lira	Lira	Lira	Lira	Guruş	Lira	Guruş
Ferik	80	170	250	80		1	60
Mirlivâ	60	140	200	45			90
Miralay	50	100	150	35			70
Kaimmakam	40	85	125	25			50
Binbaşı	35	65	100	22			44
Kıdemli Yüzbaşı	25	65	90	18			36
Yüzbaşı	20	60	80	15			30
Mülâzım-ı Evvel	15	55	70	12			24
Mülâzım-ı Sâni	10	50	60	10			20
Birinci Sınıf Hesap Memuru	20	44	64	19			38
İkinci Sınıf Hesap Me'muru	18	44	62	15			30
Üçüncü Sınıf Hesap Me'muru	15	42	57	12			24
Tabur İmamı	12	38	50	9	50		19

Kaynak: Abdullab Mahir, Zamanımızda Jandarmanın Vezâif-i Umumiyesi, s.174

Tablo – 5: 1340 Yılı Jandarma Maaş ve Tahsîsatları (Düşük Rütbeli)

Esami-i Rütbe	Maaş-1 Asli (Lira)	Tahsîsat-1 Fevkalade (Lira)	İaşe Bedeli (Lira)	Aile İaşesi (Lira)	Karakol Kumandanı (Lira)	Yekün (Lira)
Birinci Sınıf Tüfenkçi Ustası	15	42	0	0	0	57
İkinci Sınıf Tüfenkçi Ustası	12	40	0	0	0	52
Üçüncü Sınıf Tüfenkçi Ustası	10	36	0	0	0	46
Dördüncü Sınıf Tüfenkçi Ustası	7	31	0	0	0	38
Zâbit Vekili	8	42	0	0	0	50
Bölük Katibi	8	0	10	5	0	23
Piyade ve Süvâri Başçavuşu	8	0	10	5	2	25
Piyade ve Süvâri Çavuşu	7	0	10	5	2	24
Piyade ve Süvâri Onbaşısı	6	0	10	5	2	23
Piyade ve Süvâri Neferi	5	0	10	5	0	20
Nefer Namzedi	1	0	10	0	0	11

Kaynak: *Abdullah Mahir, Zamanımızda Jandarmanın Vezâif-i Umumiyesi, s.238*

Summary

This study examines the actions of gendarmerie units, one of the most important groups providing internal security in the Ottoman Empire, to lay down their weapons (*terk-i silah*). Especially the economic problems experienced by the state in the last period caused the gendarmerie salaries to not be paid. The large number of gendarmerie units and their excessive allocations also caused delays in salaries. For this reason, the gendarmerie units had developed a protest method by laying down their weapons in the regions they served. This move had no legal effect. In addition, the fact that the gendarmes took on many duties other than internal security caused many disruptions during the protest.

According to the government, these actions carried out by the gendarmerie units were a "disruptive" attitude and should be abandoned immediately. However, these movements began to occur frequently in distant provinces where the state began to lose its dominance. The only danger posed by this situation was not only the weakness of internal security, but also a series of other problems, for example, the security of the mail to the safety of the roads. Therefore, we see that the government is urgently seeking a solution to this problem. In addition, the possibility of an internal uprising in case of the spread of the current rebellion movement was one of the problems considered by the state.

Since the gendarmes abandoned their weapons because they could not receive their salaries, the state first sought to provide their salaries. However, the current economic problem prevented the payment of salaries of all gendarmerie units that did not receive their salaries. For this reason, we see that the government is trying to produce temporary solutions. For example, trying to make payments on holidays, paying some of the allowances, etc. But these temporary payments were not enough for the gendarmes who laid down their arms. Therefore, it was necessary to go for more permanent solutions. At this point, the government carried out correspondence between the ministries. Aim; was to fully understand the current situation and find out if there was a way to prevent it. But it seems that; if the gendarmes did not receive their salaries and allowances, they would continue their revolt. In other words, the state had to find an extra budget and provide the gendarmerie salaries. At this point, the government issued orders to the provinces, ordering that these salaries be met from the provincial budgets. However, the provinces did not have a budget to pay the gendarmerie salaries. Thus, the problem deepened even more.

While all this is going on, we see that the gendarmerie units lay down their weapons actions further. In some regions, could not receive a salary the gendarmerie units, were fighting, putting pressure on the provincial accountants and disobeying the action orders from their commanders. There were even some among them who took refuge in the consuls and left the state in a difficult situation politically. This situation is interesting in that it shows that the internal problem experienced caused events that would

damage the prestige of the state. There were also reports in local newspapers that the salaries of the gendarmerie were delayed and that this situation led to negative events. In other words, it can be said that lay down their weapons of the gendarmes had worn out the government both inside and outside. Attempts such as borrowing money from the Ottoman Bank and taking money from the property chests were not a solution either. The fact that the gendarmes could not receive their salaries also put the administrators in the provinces in a difficult situation. While some governors complained to the government, some had to resign because there was no solution. Despite all these negativities, the gendarmerie personnel were telling the authorities that if their demands were not fulfilled, they would continue to lay down their arms.

As a result of the situation, the government had to take more drastic measures. He tried to prevent the current situation by punishing the personnel who abandoned their weapons. Penalties were sometimes warning and sometimes dismissal. However, it is understood that the government is trying to be constructive at this point and trying to solve the problems by warning method without penalty as much as possible. Because it was obvious that the gendarmes were not completely wrong in the emergence of these acts. However, those who continued their acts despite being warned were immediately punished and dismissed from the profession. There is no death penalty among the sentences given. As a result, the financial problems of the state in the 19th century caused the gendarmes to abandon their weapons and to experience internal and external problems.